

KULTURHISTORISK VÄRDEBESKRIVNING MED KULTURMILJÖANALYS

Bilaga till Samråds-miljökonsekvensbedömning, Detaljplan för sluss-
och farled, Olidan 3:2, 5:16 m.fl., Trollhättans stad, 2025

L I N D H O L M
R E S T A U R E R I N G A B

tekniska och antikvariska projektörer

Innehållsförteckning

Inledning.....	3
Översiktlig värdebeskrivning.....	8
Bergkanalen med sidoområden.....	10
Bergkanalen: vaktbostad, "Brovaktarstugan".....	16
Bergkanalen: vaktbostad, Kanalön.....	19
Olidans gård	22
Arkivbyggnad, Olidans gård.....	26
Industribebyggelse på Nohabs ursprungliga område	27
Nohab före detta tjänstebostad, "Skuggan"	32
Nohab före detta direktörsbostad, Villa Nyckebo	35
Transformatorstation.....	37
Olidan 4:9, "Dockan"	39
Skogsvreten	42
Västergärdet.....	47
Källförteckning	50

Göteborg 2025-09-04

Josefine Bengtsson, cert. sakkunnig KUL2

L I N D H O L M
R E S T A U R E R I N G A B

tekniska och antikvariska projektörer

Drottninggatan 29
411 14 GÖTEBORG
TEL: 031-336 09 40

E-POST: josefine@lindholm-restaurering.se
HEMSIDA: www.lindholm-restaurering.se

Inledning

Följande handling utgör bilaga till miljökonsekvensbeskrivning av *Detaljplan för sluss och farled, Olidan 3:2, 5:16 m.fl. Trollhättans stad, 2025*. Handlingen innehåller kulturhistoriskt värdebeskrivning för de objekt (byggnader och anläggningar) som förekommer inom planområdet och som representerar de många kulturhistoriska sammanhang som Trollhättans kanal- och slussområde kan berätta om. Respektive objekt beskrivs avseende dess kulturhistoriska värde, värdebärande egenskaper (fysiska beståndsdelar samt funktionella och visuella samband) och gällande klassificeringar. Bildmaterialet är översiktligt orienterande och kompletteras med fördel av fotografier i kunskapsunderlagen.

Merparten av respektive kulturhistoriskt värdefullt objekt inom planområdet har flertalet klassificeringar, det vill säga omfattas av såväl riksintresse för kulturmiljövård, det kommunala kulturmiljöprogrammet och byggnadsminnesförklaring. Respektive motivering för ett mångklassificerat objekt baseras på ett och samma kulturhistoriska sammanhang; Kanalöns vaktbostad är till exempel representant för berättelsen om kanal- och slussverksamheten och som sådan uttrycker för riksintresse för kulturmiljövården, utpekad i kulturmiljöprogrammet och del av det statliga byggnadsminnet. Därmed redogör huvuddokumentet översiktligt för förekommande värdebärande objekt under respektive klassificering med hänvisning till denna bilaga för en fördjupad värdebeskrivning.

Det möjliggjorda slussprojektets och detaljplanens påverkan och effekt på respektive kulturhistoriskt värdefullt objekt är ett och samma, oberoende av klassificering, och återges under respektive objekt i denna bilaga. Huvuddokumentet (miljökonsekvens-beskrivningen) redogör för konsekvenserna av möjliggjort slussprojekt och detaljplanen under respektive klassificering.

Metod för värdebeskrivning

Värdebeskrivningen baseras på sammanställd kunskap från följande underlag:

- Trollhättans kulturmiljöprogram (1992) med kulturhistorisk byggnadsinventering (2017)
- Trafikverkets utredningar: Kulturarvanalys (2023) Rapporter för särskilt kulturhistoriskt värdefulla byggnader Skogsvreten, Villa Nyckebo, Olidans gård samt Skuggan (2025) samt PM Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse (2025)
- Vårdprogram Trollhättans kanal- och slussområde, Sjöfartsverket (2023/24)
- Byggnadsminnesförklaringen för det statliga byggnadsminnet (2024)
- Byggnadsminnesförklaringen för det enskilda byggnadsminnet Västergärdet (1994)
- Värdebeskrivning för riksintresse för kulturmiljövården i Västra Götalands län, Trollhättan P23, Beslutsdatum 1987-11-05, revideringsdatum 1996-08-27

I dessa kunskapsunderlag kan läsaren fördjupa sin kunskap och förståelse. Omfattningen av beskrivningen för respektive objekt i denna handling varierar beroende på kunskapsunderlaget. Då denna bilaga är en sammanställning av redan framtaget underlag, relaterat aktuell planprocess, kommer flertalet uttryck och formuleringar från underlagen ovan att repeteras i denna handling.

Värdebeskrivningen utgår från Riksantikvarieämbetets Plattform för kulturhistorisk värdering och urval (2015).

Använda begrepp

Begreppen nedan används i den följande texten för att beskriva egenskaper och värden i kulturmiljön. Nedan förtydligas på vilket sätt begreppen används.

Kulturhistoriskt värde avser de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang - samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag. ”

Värdebärande fysisk egenskap avser fysiskt förekommande beståndsdelar och karaktärsdrag, såsom kvartersbildning, byggnadsvolymer och byggnadsdelar (utformning).

Värdebärande visuell egenskap avser rumsliga, visuella och andra upplevelsebara egenskaper som här är kopplade till det kulturhistoriska värdet, såsom placering, siktlinjer och materialverkan

Kulturmiljö avser hela den av människor påverkade miljön /.../ En kulturmiljö kan preciseras och avgränsas till att omfatta en enskild anläggning eller lämning, ett mindre eller större landskapsavsnitt, en bygd eller en region /.../ Kulturmiljön omfattar inte bara landskapets fysiska innehåll utan även immateriella företeelser som ortnamn eller sägner som är knutna till en plats eller ett område. Kulturmiljön är en del av kulturarvet.

Kulturhistoriskt sammanhang – är ett visst identifierat och avgränsat historiskt utvecklingsförlopp med ingående verksamheter eller aktiviteter som på olika sätt haft en präglade inverkan på en viss företeelse [här: byggnad/anläggning]. En företeelses kulturhistoriska sammanhang och uttrycken för detta bildar utgångspunkter för bedömning av dess kulturhistoriska värden. Flera olika kulturhistoriska sammanhang kan tillskrivas en och samma företeelse.

Läsbarhet – är detsamma som möjligheterna att utifrån företeelsens fysiska innehåll och egenskaper utläsa, förstå och kommunicera väsentliga delar av samhällets kulturhistoriska bakgrund och utveckling – företeelsens kulturhistoriska sammanhang.

Kulturlandskap är ett landskap som människor har påverkat på olika sätt. Är landskapet format av jordbruk, skogsbruk och/eller bete av boskap talar man om odlingslandskap, medan andra former av mänsklig verksamhet kan leda till ett urbant landskap eller ett industrilandskap.

Kriterier för bedömning av värdet

Det kulturhistoriska värdet graderas utifrån hur väl företeelsen bidrar till läsbarheten av det kulturhistoriska sammanhanget det representerar. Ju bättre en företeelse bidrar till möjligheten att inhämta och förmedla kulturhistorisk kunskap, desto större är dess kulturhistoriska värde.

Högt kulturhistoriskt värde - Särskilt representativa miljöer och objekt som berättar om en viss historisk funktion, ett förlopp eller ett sammanhang. Miljöerna är välbevarade och ingår i ett tydligt sammanhang. Ofta har de hög grad av historisk läsbarhet. Omfattar även avgränsade miljöer som är särskilt betydelsebärande för ett förlopp eller en tid där sammanhanget är otydligt eller har brutits.

Måttligt kulturhistoriskt värde - Representativa miljöer som berättar om en viss historisk funktion, ett förlopp eller ett sammanhang. Miljöerna är vanligt förekommande men viktiga för den historiska läsbarheten.

Litet kulturhistoriskt värde - Avgränsade miljöer där sammanhanget är otydligt eller har brutits. För dessa miljöer är graden av historisk läsbarhet låg.

Metod för konsekvensbedömning

I konsekvensbedömningen används de vedertagna begreppen *påverkan*, *effekt* och *konsekvens*:

- **Påverkan** är den fysiska åtgärden i sig som genomförandet av en verksamhet eller vidtagandet av en åtgärd medför (här: detaljplanen och möjliggjort slussprojekt)
- **Effekt** är den förändring som uppkommer i miljön till följd av påverkan. Effekten kan vara antingen positiv eller negativ.
- **Konsekvens** är betydelsen av förändringen (här för möjligheten att avläsa identifierade kulturhistoriska sammanhang)

Underlag för bedömning

Bedömningsgrund för konsekvensbeskrivningen utgörs av de värdebärande objekt som representerar identifierade kulturhistoriska sammanhang och gällande kulturhistoriska klassificeringar inom planområdet (sammanställda i denna bilaga).

Underlag för att beskriva påverkan av detaljplanen och möjliggjort slussprojekt är följande:

- Plankarta, samrådshandling, augusti 2025
- Projektbeskrivning enligt Trafikverkets samrådsunderlag för tillståndsansökan om vattenverksamhet 2025-02-10.
- Sektioner av Bergkanal och ny slussled, tillhandahållna av Trafikverket 2025-04-01
- Underlag för yttrande - Statlig Byggnadsminne, Bergkanalen Nya slussar och justerad farled, 2025-04-16

Ett gemensamt gestaltningsprogram för detaljplanen och tillståndsansökan för ingrep i det statliga byggnadsminnet är under framtagande av Trollhättans Stad och Trafikverket. Gestaltningsprogrammet bedöms finnas framme till detaljplanens granskningsperiod.

Kriterier för bedömning av effekt

Stor effekt - Uppstår när föreslagen åtgärd medför en stor påverkansgrad genom att historiska samband, strukturer och betydelsebärande egenskaper bryts eller upphör. Kulturmiljövärden går förlorade och den historiska läsbarheten försvåras kraftigt eller upphör helt. Påverkan är långvarig eller bestående.

Måttlig effekt - Uppstår när föreslagen åtgärd medför en måttlig påverkansgrad genom att historiska samband, strukturer och betydelsebärande egenskaper delvis går förlorade. Kulturmiljövärden går delvis förlorade så att helheten inte kan uppfattas och den historiska läsbarheten reduceras. Påverkan är medellång till bestående.

Liten effekt - Uppstår när föreslagen åtgärd medför en liten påverkansgrad genom att historiska samband, strukturer och betydelsebärande egenskaper skadas eller försvinner i mindre utsträckning. Varaktigheten kan vara från kortvarig till bestående, men kulturmiljövärden finns kvar och den historiska läsbarheten kan även fortsättningsvis uppskattas.

Försumbar effekt - Uppstår när föreslagen åtgärd inte medför någon påverkan på historiska samband, strukturer och betydelsebärande egenskaper. Effekten innebär att läsbarheten av landskapets utveckling över tid kvarstår.

Positiv effekt - Uppstår när föreslagen åtgärd medför att möjligheten till historiska samband, strukturer och betydelsebärande egenskaper förstärks och läsbarheten av landskapets utveckling förbättras.

Kumulativa effekter och konsekvenser

Flera måttligt negativa effekter kan tillsammans medföra en stor effekt med stor till mycket stor konsekvens för kulturvärdet. Likaså kan flera måttligt negativa konsekvenser sammantagna innebära en stor konsekvens, och flera stora konsekvenser kan sammantaget innebära en mycket stor konsekvens.

Kriterier för bedömning av konsekvens

Konsekvensen beskriver betydelsen av detaljplanens och slussprojekts effekter (förändringar) på kulturmiljöns historiska berättarinnehåll och upplevelsekvaiteter som helhet (kulturvärdet). Konsekvensens omfattning beror på hur stort värde påverkad(e) egenskap(er) har för områdets samlade kulturhistoriska värde.

Konsekvensbedömning av respektive aspekt är indelad i följande skala:

- Mycket stor negativ konsekvens
- Stor negativ konsekvens
- Måttligt negativ konsekvens
- Liten negativ konsekvens
- Ingen eller obetydlig konsekvens
- Positiv konsekvens

Konsekvenserna av möjliggjort slussprojekt och detaljplanen redogörs för i huvuddokumentet (miljökonsekvens-beskrivningen).

Översiktlig värdebeskrivning

”Trollhättans kanal- och slussområde har som del i nationell transport- och industrihistoria synnerligen höga samhällshistoriska värden. Området är utpekad som en av landets tolv viktigaste industrimiljöer. De tre slusslederna från 1800, 1844 och 1916 berättar om kanal- och slussbyggnadskonstens tekniska utveckling från det sena 1700-talet till idag. Slusslederna speglar även fartygsutvecklingen driven av en växande industri. Till berättelsen om den teknikhistoriska utvecklingen bidrar också områdets verksamhetsbyggnader från olika perioder, vilka speglar drift och skötsel genom historien. Sammantaget ger de tre slussleder och verksamhetsbyggnaderna mycket goda möjligheter att följa den slusstekniska utvecklingen över tid och resulterar i en miljö som är teknikhistoriskt relevant ur såväl nationellt som internationellt perspektiv.

Inom kanal- och slussområdet avspeglas arkitektur och stilideal förekommande under föregående århundraden /.../ Bebyggelsens relativt välbevarade skick ger goda möjligheter till kunskap om 1800- och 1900-talens arkitektur, stilideal, material och konstruktioner.

Trollhättans stads utveckling är nära förbunden med Göta älv som transportled och kanal- och slussområdets historia. Idag är kanal- och slussområdet stadens främsta besöksmål och en stark symbol för Trollhättan. Kanal- och slussområdet är helt avgörande för förståelsen av stadens framväxt och utveckling. Området har mycket stora lokalhistoriska värden.

300 år av kanal- och slussbyggen har format området kring de mäktiga Trollhättefallen. Nya avtryck skapas ständigt. Området är en i högsta grad levande industrimiljö. I Bergkanalen har fartygstrafik pågått i över 200 år.”

Ur Sjöfartsverkets vård och underhållsplan (2023)

Trollhättans kanal- och slussområde utgör en unik del av vårt kulturarv. Det är en komplex miljö med höga kulturhistoriska värden av nationell betydelse. Här finns en kulturmiljö som genom kanal- och slussområdet, kraftstationen, Trollhättans stadsbildning och industrier speglar svensk transport- och industrihistoria. Tillsammans med andra stora kanaler som Göta kanal, Strömsholms kanal och Hjälmare kanal revolutionerade Trollhätte kanal godstransporterna under 1800-talet och bidrog väsentligt till ett ökat välstånd. Kanalerna var under en period en förutsättning för tillväxt inom den svenska industrin. Genom ångbåtstrafikens intåg under 1800-talets första hälft blev kanalerna även betydande för persontrafiken. Som en del av kanalen mellan Västerhavet och Vänern med fortsättning i Göta kanal är miljön ett historiskt besöksmål också internationellt.

I och med att fartygen med tiden utvecklats har allt större och djupare anläggningar behövts. Idag finns därför tre olika generationers slussleder i Trollhättans kanal- och slussområde, vilka var och en representerar sin tids mest innovativa ingenjörskonst. Kanalerna med dess slussar, kajer och stenskoningar, murade och sprängda sidor, slussportar, pollare och teknisk utrustning vittnar om de olika tidernas anläggningar. 1916 års slussar tydliggör den dramatiska naturen och det tidiga 1900-talets framsteg i ingenjörskonsten i förhållande till de äldre slusslederna. Även om i första hand den praktiska och tekniska nyttan styrte placering och utformning så har

en hög arkitektonisk medvetenhet i helhet och detaljer liksom en god helhetsmiljö med olika årsringar åstadkommits.

Uppförandet av Olidans kraftstation var samordnat med ombyggnaden av kanaler och slussar under början av 1900-talet. Kraftstationen invigdes 1910 och var det första statliga vattenkraftverket. Kraftstationen ännu i bruk och i omgivningen finns både intagskanaler, byggnader för verksamheten från olika tider och tjänstebostäder som skapar en helhetsmiljö.

Framväxten av staden Trollhättan är nära sammankopplad med slussmiljön och de viktiga industrier som växte fram under 1800-talet. Nydqvist & Holm, Nohab, var en av de stora verkstadsindustrier som hade sin verksamhet intill slussmiljön. Idag finns delar av verkstadsbebyggelsen kvar på båda sidor om Bergkanalen.

Kulturhistoriska sammanhang

De huvudsakliga kulturhistoriska sammanhang som representerar höga värden inom Trollhättans kanal- och slussområde – och planområdet - kan avgränsas som:

- **Utbyggnaden av Trollhättans kanal; en kommunikationshistorisk och teknikhistorisk utveckling genom tre generationers slussleder som kan upplevas intill varandra: 1800 års slussled, 1844 års slussled och 1916 års slussled.**
- **Viktiga industriers framväxt under 1800-tal och tidigt 1900-tal och Trollhättan som industristad.**
- **Utbyggnaden av vattenkraften med Olidans kraftstation som den första statliga vattenkraftsutbyggnaden.**
- **Levnadsförhållanden för de anställda med tjänstebostäder nära kanal- och slussverksamheten/ verkstadsindustrin/ kraftstationen.**
- **Kanalmiljön och Trollhättefallen som historiskt besöksmål.**
- **Förindustriell tid: området innan utbyggnaden av Trollhättans kanal**

Miljöer, objekt och samband inom kanal- och slussområdet är representanter för dessa kulturhistoriska sammanhang.

Bergkanalen med sidoområden

(Bergkanalens byggnader behandlas separat)

Värdebeskrivning

Bergkanalen med anläggningar på dess sidoområden har ett högt kulturhistoriskt värde som representant för utbyggnaden av Trollhättans kanal. Särskilt unikt med Trollhättan är att tre olika slussgenerationer, 1800, 1844 och 1916 års slussleder, kan upplevas tillsammans. Inom och i nära samband med planområdet förekommer delar av Bergkanalen från både 1800- och tidigt 1900-tal, vilka ger god möjlighet att förstå och uppleva utbyggnaden av kanal- och slussverksamheten. Anläggningar kopplade till Bergkanalens utbyggnad visar på utbyggnadstidens material, teknik och hantverk och behovet att anpassa anläggningen till allt större fartyg. Generationerna av Bergkanaler har ett tydligt samband med den samtidigt pågående utbyggnaden av centrala Trollhättan vid Bergkanalens östra strand. Bergkanalen med anläggningar på dess sidoområden är karaktärsskapande för miljön inom och i direkt anslutning till planområdet. Bergkanalen med sidoområden har ett högt kulturhistoriskt värde för kanalmiljön som historiskt besöksmål.

Vy norrut längs Bergkanalen, sett från gamla dragvägen. Kanalön till vänster i bild.

Vy längs Bergkanalen söderut, sett från kajkanten på östra sidan.

Klassificeringar

- Ingår i det statliga byggnadsminnet
- Utgör uttryck för riksintresse
- Omfattas av Trollhättans kulturmiljöprogram (område 1: A)

Översiktligt historik och nulägesbeskrivning

Planområdet omfattar Bergkanalens nordliga del, från strax söder om Klaffbron ner till Olidebassängen.

Dagens Bergkanal präglas av ombyggnaden för 1916 års slussled, som anlades förvärvat Kanalbolaget 1905. Det nya bolaget fick namnet Kungliga Trollhätte Kanal- och Vattenverk

eftersom planeringen av nya slussar samordnades med utbyggnaden av vattenkraften i älven. Med ombyggnaden kom större del av den gamla Bergkanalen (från 1800 med mindre justeringar från 1844) att breddas, fördjupas och rätas ut, vilket innebar att den gamla kanalens strandskoningar och dragvägar revs. I norr bevarades dock en del av den gamla Bergkanalen till förmån för en helt ny rakare sträckning strax öster om den gamla, vilket i sin tur innebar att en del den framväxande rutnätsstaden togs i anspråk.

Med den helt nya sträckningen i norr bildades Kanalön som ett nytt inslag i landskapet mellan den nya och den gamla Bergkanalen. På respektive norra och södra sidan av Kanalön åtskildes kanalerna med en cirka hundra meter lång stenbank (dammkonstruktioner) som leder till och från Kanalön, varav endast den södra ingår i planområdet. Ovan stenbanken finns en gångväg kantad med samma kraftiga gjutjärnsräcke som kan ses vid 1916 års slussar.

Bevarade inslag från 1800-talets kanal förekommer också längs den nya Bergkanalen (anno 1916): i norra delen finns ett parti av inloppet till den så kallade bolagskvarnen, som fanns mellan 1800–1916. Efter 1916 användes det bevarade inloppspartiet till hamn för roddbåtar. En stentrappa som leder ned till vattnet tyder på att den kan ha nyttjats för tilläggning med en mindre båt eller för andra aktiviteter som krävde vattenåtkomst.

Längre söderut finns Olidebassängen och inloppet till torrdockan, båda etablerade 1800. I Olidebassängen bereddes plats för fartygen att lägga till under betalningen av slussavgiften på uppbördskontoret (Olidans gård). Bassängen blev också lasthamn för Nohabs expanderande verksamhet under sent 1800-tal.

Olidebassängen vidgades något vid 1916 års ombyggnad och fick nya kajer. Flera av 1800-talets kajkonstruktioner påverkades dock inte under breddningen och har bevarat sina ursprungliga 1800-talsmurar. Torrdockan ägdes av Kanalbolaget och arrenderades av Nohab 1862–1921. Även torrdockan utvidgades 1916 och fick en ny och bredare öppning mot kanalen. För att underlätta för fartyg att komma in och ur torrdockan vidgades också Bergkanalen mittemot inloppet till torrdockan.

Senare under 1900-talet och i synnerhet under 1974–75 ökades djupet i Bergkanalen för att medge trafik med större fartyg. Vid denna tid hade torrdockan spelat ut sin roll och fylldes igen med sten från kanalfördjupningen. Kvar finns spår dockan, i form av bland annat stenskoningar och rester av utrustning i anslutning till slussportens så som järnknapar.

Längs östra sidan av kanalen löper en promenadväg som ursprungligen använts som dragväg (bogsering av segelfartyg med hästar och oxar). Dragvägen har 1916 års sträckning bortsett partiet mittemot torrdockan, som också fylldes igen med sprängsten på 1970-talet och då försågs med ny sträckning av promenadvägen närmare kanalen.

Utmed kanalen finns pollare i sten eller gjutjärn. Pollarna i gjutjärn tillkom i samband med utbyggnad av 1916 års led, medan pollarna i granit är från 1800-talet och ofta flyttade. Knapar av järn är fästa i berget eller i marken utmed hela dragvägen, på ett inbördes avstånd av ca 20–40 meter. Knaparna hade troligen till uppgift att underlätta vid dragning och manövrering av fartyg på kanalen. Dragvägen var ursprungligen helt fri från några uppstickande föremål mellan vägen och vattnet så att dragtampar kunde löpa obehindrat utmed kajen. Under senare tid har belysningspollare monterats utmed kajkanten vid dragvägens norra del. Intill vägen löper murar och trädrader som ger ett sammanhållet parkstråk utmed vattnet.

Bergkanalens sidor skiljer sig åt i de olika delarna av kanalen. Till större del utgörs Bergkanalen sidor av bergskärning med inslag av vertikala kall- eller bruksmurar, glacismurar som till övervägande del är tillkomna i samband med anläggandet av 1916 års slussled. På flera platser,

främst i Olidebassängen och utmed dragvägen, finns murreparationer med ilagningar av betong som utförts efter 1916. En del av dessa har tillkommit i samband med arbetena på 1970-talet, då sannolikt även dragvägens uppmurade stödpelare revs, men förmodligen har flera partier reparerats både före och efter detta. De olika typerna av murar, skärningar och slänter beskrivs detaljerat i Underlag för yttrande kring det statliga byggnadsminnet (Trafikverket, 2025)

Gångvägen på västra sidan är på sträckan från Åkers sjö till torrdockan en uppföljare av den s.k. Nya vägen som anlades här i slutet av 1700-talet som transportväg till slussprojekten i Åkersdal

Värdebärande egenskaper inom planområdet, Bergkanalen med sidoområden

- Bergkanalens nuvarande sträckning och bredd, strandskoningar och murade kajer, som till största del visar på 1916 års slussled.
- Tydlig avläsbarhet av kanalsträckans fortsättning mot nuvarande slussområde.
- Olidebassängen som bevarad del av 1800 års Bergkanal (vidgades något 1916)
- Inlopp till torrdockan med stenskingar och järnknapar som bevarad del av 1800 års Bergkanal och som visar läget för den före detta torrdockan.
- Inlopp till före detta bolagskvarnen bevarad del av 1800 års Bergkanal.
- Kanalön som formades som resultat av 1916-års kanal jämte 1800-talets bergkanal.
- Dammkonstruktion/skiljevägg i form av cirka 100 meter lång gjuten och delvis stenkäddad bank som separerar gamla och nya kanalen. Ovanpå skiljeväggen finns en gångväg med gjutjärnsräcke i 1916-års utformning.
- Gångväg längs kanalens östra sida som speglar 1916 års dragväg och kan berätta om segelfartygens epok. Tillhörande knapar i järn som underlättade dragning och manövrering. Fri lejd mellan dragväg och kanal för bogserlinor.
- Förtöjningspollare i granit (1800-tal) och gjutjärn (1916).
- Öppna och obebyggda ytor mellan verksamhetsanknutna byggnader och anläggningar.
- Utblickar och visuella samband mot och längs med Bergkanalen.
- Allé som uttryck för kanalbyggarnas strävan efter en vacker och ordnad omgivning.
- Äldre uppväxta träd som samverkar med och speglar miljöns historiska utveckling och ålder.
- Tydlig avläsbarhet av slussgenerationer genom närheten till bevarat parti av gamla Bergkanalen (utanför planområdet).
- Slussgenerationernas samband med den samtidigt framväxande industristaden Trollhättan intill planområdets östra gräns (stadsplaner 1863 samt 1892–93).

och Åkersberg. Fram till ombyggnadsprojekten 1909–1916 var detta den enda vägen till Åkersberg.

Detaljplanen, påverkan och effekt

Påverkan: Detaljplanen möjliggör att ny slussled placeras vid Bergkanalens mitt.

Effekt: Ny slussled som avleder trafik från Bergkanalens mitt innebär att trafiken för större fartyg i hela Bergkanalens längd (mot befintliga slussar) upphör och att förståelsen för Bergkanalens ursprungliga funktion i hela dess längd försvagas. Kumulativa effekter till detta kommer av att Västergärdetbron kommer att rubba siktlinjen - det visuella sambandet - längs Bergkanalen söderut sett från planområdet.

Jämfört nollalternativet innebär dock möjliggjord ny slussled att sjöfart fortsatt kommer nyttja del av Bergkanalen, vilket medför att ny slussled placerad vid Bergkanalens mitt i sig bedöms innebära en måttligt negativ effekt.

Påverkan: Detaljplanen möjliggör aktuellt slussprojekt med breddning av Bergkanalen. (beskrivs generellt i Trafikverkets projektbeskrivning och detaljerat i Underlag för yttrande - Statlig Byggnadsminne, Bergkanalen Nya slussar och justerad farled, 2025-04-16.)

Effekt: Ett genomförande av aktuellt slussprojekt, med breddning av Bergkanalen, påverkar kulturmiljön Bergkanalen med flertalet anläggningar i dess sidoområden.

I planområdets norra del, från före detta torrdockan och upp till Klaffbron, påverkas den sammanhållna miljön av vaktbostäder och kanal främst av breddningen av 1916 års kanal. Breddningen av kanalen medför rivning av murar på kanalens västra sida och med det försvinner stora delar av 1916 års konstruktioner inom planområdet. Från före detta torrdockan och norrut återställs de ursprungliga murarnas karaktär på delar av de nya kanalmurarna som kommer vara synliga (ovan lägsta vattennivå), ovanpå en modern konstruktion (under lägsta vattennivå). Krönstenar, mer arbetade stenpartier samt murar kring vaktbostaden vid Klaffbron och yttre delar av inloppet till före detta bolagskvarnen hanteras med större omsorg genom att stenar märks upp får återmontering lika befintlig murning. Murar och stenskoning närmast vaktbostaden vid Klaffbron, inre delar av inloppet till före detta bolagskvarnen och stenbankarna från och till Kanalön påverkas inte av breddningen.

Breddningen har begränsad påverkan på kanalens östra sida: Ett cirka 100 meter långt parti av dragvägen återställs till befintlig karaktär men i nytt läge. 1970-talets sprängstenskant byggs om till murad kaj och misspyrdade senare lagningar av muren åtgärdas vilket ger positiv effekt.

Den genomsnittliga breddningen på i genomsnitt 7 meter, bedöms i sig ha måttligt negativ effekt på upplevelsen av Bergkanalens karaktär.

I planområdet södra del planeras en större breddning för anläggande av intagskanal till de nya slussarna. Det avbrott i Bergkanalen som denna större breddning medför har stor negativ effekt på upplevelsen av Bergkanalen flöde och karaktär av kommunikationsled mellan Klaffbron och Åkers sjö. Breddningen för intagskanal medför också rivning av flertalet värdebärande objekt: Oldebassängen med bevarade delar av 1800-talsmurarna, Nya Vägen och inloppet till före detta Torrdockan, bebyggelse kopplad till den industriella verksamheten såsom Skuggan, Svängbrons

landfäste, rester av järnvägsräls, minnesstenen och industribyggnad från cirka 1940 samt stora delar av den representativa förträdgården på Olidans gårds samt gårdens garage.

Kulturmiljön vid Olidebassängen är en knutpunkt där områdets samtliga kulturhistoriska sammanhang finns representerade. Genom rivning av Olidebassängen med bevarade delar av 1800-talsmurarna samt inloppet till före detta Torrdockan försvinner delar av kanalverksamhetens äldsta historia inom planområdet. Tillsammans med rivning av bebyggelse kopplad till tidig industrin och delar av Olidans gård som representant för Trollhättans förindustriella historia medför breddning av Bergkanalen i detta läge stor negativ effekt för möjligheten att uppleva den samlade kulturmiljön. Möjligheten att avläsa och uppleva manbyggnaden på Olidans gård i dess funktion som tidigare uppbörds kontor inom slussverksamheten bedöms inte påverkas, dock innebär rivning av stora delar av förträdgården att gårdens representativa karaktär och därmed historia som direktionshus och bostad för sluss- och kanalprojektets chefskonstruktör påverkas negativt.

Längs västra sidan anläggs en dammkonstruktion med ny gång- och cykelbana ovanpå, intill intagskanalen och norrut längs Nohabs ursprungliga industriområde. Här anläggs också ett vänteläge för båtar. Planerat vänteläge bedöms i sig inte påverka flöde och siktlinjer i Bergkanalens fortsättning söderut.

De av Olidebassängens värdebärande delar som är möjliga att flytta såsom pollare, minnessten och hantverksmässigt utformade stenar ska flyttas till nya lämpliga lägen. Det stenmaterial som avlägsnas från Olidebassängen ska i så stor utsträckning som möjligt återanvändas vid återuppbyggnad av andra slussmurar och stenskoningar inom slussprojektet.

Svängbron kan ligga kvar på sin plats på östra sidan, men förlorar sin funktion i och med breddningen av kanalen.

Den nya slussleden tar i anspråk kuperad skogsmark mellan Västergärdet och Skogsvreten. Vägen mellan tjänstemannabostäderna med fortsättning bort mot kraftstationen rivs men ersätts med nytt vägnät och bro. I angränsning till Västergärdet och Skogsvreten redovisar projektbeskrivningen en 140 meter lång mellanliggande kanaldel, mellan slussarna, där vattenytan kommer att ligga på en konstant nivå. En sektionsritning visar att sluttningar mot blivande kanalen återställs, där mark schaktas bort, samt att inslaget av farledens väggar i betong och betongkajer blir ett mindre påtagligt inslag vid kanalled jämfört slussled.

Påverkan: Detaljplanen anger primär användning N1 Friluftsområde och sekundär användning T: Kanalområde för sjöfart för Bergkanalens sidoområden, utan skydd av kulturvärden enligt PBL och begränsning av markens nyttjande. För möjliggjord slussled är förhållande mellan primär och sekundär användning omvända. Strandskydd gäller eller inträder där N är primär användning och utgår där T är primär användning.

Effekt: Bergkanalen med sidoområden omfattas av skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet. Utöver det omfattas Bergkanalens sidoområden av strandskydd som förhindrar att nya byggnader uppförs.

Så länge byggnadsminnets skyddsbestämmelser gäller bedöms avsaknaden av skyddsbestämmelser enligt PBL medföra en låg risk att värdebärande egenskaper försvinner eller förvanskas vid framtida förvaltning och ändringar, i synnerhet vid de eventuella

kompletteringar som användningen T medger (verksamhetsanknuten bebyggelse inkluderat tillfartsvägar och parkeringar).

Så länge byggnadsminnets skyddsbestämmelser och strandskydd gäller bedöms avsaknad av begränsningar för markens nyttjande medföra en låg risk att de kompletteringar som användningen T medger (verksamhetsanknuten bebyggelse inkluderat tillfartsvägar och parkeringar) ger negativ effekt på kulturhistoriska värden.

Bergkanalen: vaktbostad, "Brovaktarstugan"

Namn: Brovaktarstugan

Beskrivning: Före detta tjänstebostad för Brovakten

Byggnadsår: 1875

Adress: Kanalstigen, Trollhättan

Fastighetsbeteckning: Olidan 3:2

Värdebeskrivning

Brovaktarstugan med trädgård är på ett övergripande plan välbevarad och har ett högt kulturhistoriskt värde som representant för berättelsen om utvecklingen av Trollhättans kanal och för berättelsen om de anställdas levnadsförhållanden. Vaktbostaden utgör också exempel på arkitektoniska ideal under 1800-talets senare del där. Arkitekturen och färgsättningen hänger samman med den slussaknutna bebyggelsen från det sena 1800-talet och tidiga 1900-talet i Trollhättan, Brinkebergskulle och Lilla Edet. Genom en arkitektonisk samhörighet hos dess samtida byggnaderna bidrar vaktbostaden till den sammanhållna karaktär som gör att kanal- och slussmiljön upplevs som ett sammanhängande stråk och att den historiska verksamheten blir läsbar i området. Vaktbostaden har ett högt kulturhistoriskt värde för kanalmiljön som historiskt besöksmål.

Vy mot Klaffbron med vaktbostaden till vänster i bild.

Klassificeringar

- Vaktbostad, uthus och trädgård ingår i det statliga byggnadsminnet, nr. 26 och 30
- Uttryck för riksintresse för kulturmiljövård.
- Omfattas av Trollhättans kulturmiljöprogram (inkl. uthus, gårdsstruktur)

Översiktligt historik och nulägesbeskrivning

Vaktbostad uppförd 1875 som tjänstebostad för brovakten för Svängbron, som fanns här innan Klaffbron byggdes 30 meter uppströms. Bostadshuset var en av många byggnader som uppfördes för inkvartering av slussledens personalstyrka. Byggnaden är utformad i schweizerstil i linje med det övergripande gestaltungsprogram som utarbetats för kanalbolagets bebyggelse under 1800-talets andra hälft.

Byggnaden har idag återfått en tvådelad färgsättning, inspirerad av den ursprungliga, och har i stort bevarat sin äldre karaktär. Senare förändringar har inneburit inbyggnad av veranda, utbytta fönster samt att kanalbolagets karaktäristiska signatursnickerier har försvunnit. Gavelfönster med spröjs finns bevarade.

Trädgården är välbevarad. Bostadens mindre uthus uppfördes år 1929 som ett avtråde med två ventilerade dörrar. Byggnaden revs 1997 och ersattes av nuvarande byggnad med liknande utformning. En av det äldre avträdets dörrar har återanvänts.

Värdebärande egenskaper, Brovaktarstugan

- Arkitektonisk samhörighet med kanalverkets samtida byggnader
- Byggnadsvolym, stensockel, träarkitektur, takutformning, gavelfönster och den typiska färgsättningen.
- Uthus och trädgård som bidrar till läsbarheten av gårdsstrukturen och dåtida levnadsvillkor.
- Funktionellt visuellt samband till Bergkanalen (öppna och obebyggda ytor mellan vaktbostad och Bergkanalen.)

Detaljplanen, påverkan och effekt

Påverkan: Detaljplanen anger användning KCT samt skyddsbestämmelse q_2 för fastigheten, inklusive vaktbostad och uthus. Strandskyddet upphävs på fastigheten. q_2 anger att byggnad ingår i statligt byggnadsminne och att inga åtgärder som strider mot byggnadsminnesförklaringen och dess tillhörande skyddsföreskrifter får vidtas. Ändringar, vård och underhåll ska ske i enlighet med fastställt vårdprogram. Tillstånd från Riksantikvarieämbetet krävs. I övrigt saknas skydd av kulturvärden enligt PBL för värdebärande egenskaper hos vaktbostad och tillhörande trädgård och uthus.

Effekt: Vaktbostaden med tillhörande trädgård och uthus omfattas av skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet. Byggnadsminnets skyddsföreskrifter anger att byggnader inte får rivas, flyttas, byggas om eller byggas till eller på annat sätt förändras till sin exteriör. Vidare anges att byggnadsminnet inte får ytterligare bebyggas eller på annat sätt förändras samt att mark, träd, annan vegetation och öppna ytor inom området ska vårdas och underhållas så att det kulturhistoriska värdet inte minskar.

Reglering med skyddsbestämmelse q i detaljplanen innebär ytterligare ratificering av vaktbostadens dokumenterat kulturhistoriska värde och anger att fastigheten omfattas av

förvanskningförbud enligt plan- och bygglagen utöver det generella varsamhetskravet. Lämte byggnadsminnets skyddsbestämmelser stärker q bevarandet av fastighetens värdebärande egenskaper, sett till exteriör. Då byggnadsminnets skyddsbestämmelser ej omfattar eventuellt förekommande värdebärande egenskaper i vaktbostadens interiör innebär skyddsbestämmelse q med hänvisning till byggnadsminnet att värdebärande interiör inte skyddas från att förvanskas eller tas bort.

Avsaknad av varsamhetsbestämmelser i detaljplan innebär en utebliven möjlighet för kommunen att reglera att ändringar, till exempel fönsterbyte, ska utgå från byggnadens ursprungliga karaktär (fastställt vårdprogram anger endast att återgång till äldre utseende bör utredas vid eventuellt byte av senare fönster).

Påverkan: Detaljplanen anger inga begränsningar för markens utnyttjande runtom vaktbostadens tomt.

Effekt: Vaktbostaden och dess tydliga koppling till Bergkanalen omfattas av skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet. På västra sidan av kanalen gäller också strandskydd. Så länge byggnadsminnets skyddsbestämmelser och strandskydd gäller bedöms avsaknad av begränsningar för markens utnyttjande runtom vaktbostadens tomt innebära en låg risk att värdebärande funktionella och visuella samband (siktlinjer) mellan vaktbostaden och Bergkanalen/Klaffbron försvinner, genom exempelvis anläggning av uppförande av ny kompletterande bebyggelse inom användning T (inkluderat tillfartsvägar och parkeringar).

Bergkanalen: vaktbostad, Kanalön

Namn: Vaktbostad, Kanalön

Beskrivning: Före detta tjänstebostad för hamnvakten

Byggnadsår: 1882, flyttad till aktuell plats 1914

Adress: Kyrkbrovägen 4, Trollhättan

Fastighetsbeteckning: Olidan 3:2

Värdebeskrivning

Vaktbostaden på Kanalön, med trädgård och uthus, har ett högt kulturhistoriskt värde som representant för berättelsen om utvecklingen av Trollhättans kanal och för berättelsen om de anställdas levnadsförhållanden. Vaktbostaden utgör också exempel på arkitektoniska ideal under 1800-talets senare del där. Arkitekturen och färgsättningen hänger samman med den slussaknutna bebyggelsen från det sena 1800-talet och tidiga 1900-talet i Trollhättan, Brinkebergskulle och Lilla Edet. Genom en arkitektonisk samhörighet hos dess samtida byggnaderna bidrar vaktbostaden till den sammanhållna karaktär som gör att kanal- och slussmiljön upplevs som ett sammanhängande stråk och att den historiska verksamheten blir läsbar i området.

Just denna specifika vaktbostad berättar, med sin placering, om flytten till Kanalön som del av anläggandet av 1916-års slussled. Byggnaden är på ett övergripande plan välbevarad, även om många ursprungliga byggnadsdetaljer har gått förlorade. Senare kompletteringar har till viss del påverkat läsbarheten som en byggnad från det sena 1800-talet.

Vaktbostaden med uthus och trädgård har ett högt kulturhistoriskt värde för kanalmiljön som historiskt besöksmål.

Vaktbostaden på Kanalön.

Klassificeringar

- Ingår i det statliga byggnadsminnet, nr 24 inkl. uthus nr. 25 (inklusive trädgård)
- Uttryck för riksintresse för kulturmiljövården
- Omfattas av Trollhättans kulturmiljöprogram (inkl. uthus, gårdsstruktur)

Översiktlig historik och nulägesbeskrivning

Byggnad uppförd som tjänstebostad för hamnvakten, sannolikt 1882 och utformad i schweizerstil likt många samtida byggnader inom kanalområdet. Flyttad från ursprungligt läge, längre norrut och på andra sidan kanalen, till befintligt plats på Kanalön ca 1914 i samband med anläggandet av 1916-års slussled.

Vaktbostaden uppfördes i dekorativ schweizerstil i linje med det övergripande gestaltungsprogram som utarbetats för kanalbolagets bebyggelse under 1800-talets andra hälft. Bolagets ingenjör Carl Gustaf Wallström svarade för ritningarna.

Byggnadens huvuddrag är välbevarade, men ursprungligt skiffertak, dörrparti och spröjsade treluftsfönster har bytts ut under 1900-talet. Gavelfönstren är bevarade. Flera av kanalbolagets karaktäristiska signatursnickerier saknas. Byggnaden har samma färgsättning som övrig bebyggelse som hört till kanalbolaget.

Det faluröda uthuset uppfördes sannolikt i samband med flytten av vaktbostaden 1914. Uthuset har bevarat äldre prägel och byggnadsdelar så som dörrar, fönster och tegelskorsten. Skorsten och ventilerad dörr vittnar om att uthuset förmodligen rymde både tvättstuga och avtråde. Det finns även ett annat uthus av okänd ålder som inte omfattas av skyddsbestämmelserna.

Värdebärande egenskaper, vaktbostad Kanalön

- Arkitektonisk samhörighet med kanalverkets samtida byggnader.
- Byggnadsvolym, stensockel, träarkitektur, takutformning, gavelfönster med spröjs och den typiska färgsättningen.
- Uthus (uppfört 1915) och trädgård som bidrar till läsbarheten av gårdsstrukturen och dåtida levnadsvillkor.
- Funktionellt visuellt samband till Bergkanalen (öppna och obebyggda ytor mellan vaktbostad och Bergkanalen.)
- Äldre uppväxta träd på Kanalön som samverkar med och speglar miljöns historiska utveckling och ålder.

Detaljplanen, påverkan och effekt

Påverkan: Detaljplanen möjliggör aktuellt slussprojekt med breddning av Bergkanalen.

Effekt: Breddningen medför att ny bergskärning tar del av trädgården på Kanalön i anspråk, och Kanalöns vaktbostad hamnar närmare kanalen. Breddningen medför också att uppväxta träd intill vaktbostaden fälls. Behov finns av en stödkonstruktion på krönet av den nya bergskärningen. Bortsett nämnda parti av Kanalöns trädgård samt stödkonstruktionen har breddningen ingen direkt påverkan på vaktbostäderna och deras värdebärande placering intill kanalen. Fällning av uppväxta påverkar upplevelsen av den samlade miljöns ålder.

Breddning av Bergkanalen i anslutning till vaktbostaden på Kanalön bedöms ha måttligt negativ med risk för stor negativ effekt för vaktbostadens värdebärande egenskaper. Effektens intervall beror på hur väl utformningen av bergskärning, återställd slänt och ny stödmur sker i samklang med befintlig kulturmiljö.

Påverkan: Detaljplanen anger användning KCT samt skyddsbestämmelse q₂ för fastigheten, inklusive vaktbostad och uthus. Strandskyddet upphävs på fastigheten. q₂ anger att byggnad ingår i statligt byggnadsminne och att inga åtgärder som strider mot byggnadsminnesförklaringen och dess tillhörande skyddsföreskrifter får vidtas. Ändringar, vård och underhåll ska ske i enlighet med fastställt vårdprogram. Tillstånd från Riksantikvarieämbetet krävs. I övrigt saknas skydd av kulturvärden enligt PBL för värdebärande egenskaper hos vaktbostad och tillhörande trädgård och uthus.

Effekt: Vaktbostaden med tillhörande trädgård och uthus omfattas av skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet. Byggnadsminnets skyddsföreskrifter anger att byggnader inte får rivas, flyttas, byggas om eller byggas till eller på annat sätt förändras till sin exteriör. Vidare anges att byggnadsminnet inte får ytterligare bebyggas eller på annat sätt förändras samt att mark, träd, annan vegetation och öppna ytor inom området ska vårdas och underhållas så att det kulturhistoriska värdet inte minskar.

Reglering med skyddsbestämmelse q i detaljplanen innebär ytterligare ratificering av vaktbostadens dokumenterat kulturhistoriska värde och anger att fastigheten omfattas av förvanskingsförbud enligt plan- och bygglagen utöver det generella varsamhetskravet. Jämte byggnadsminnets skyddsbestämmelser stärker q bevarandet av fastighetens värdebärande egenskaper, sett till exteriör. Då byggnadsminnets skyddsbestämmelser ej omfattar eventuellt förekommande värdebärande egenskaper i vaktbostadens interiör innebär skyddsbestämmelse q med hänvisning till byggnadsminnet att värdebärande interiör inte skyddas från att förvanskas eller tas bort.

Avsaknad av varsamhetsbestämmelser i detaljplan innebär en utebliven möjlighet för kommunen att reglera att ändringar, till exempel fönsterbyte, ska utgå från byggnadens ursprungliga karaktär (fastställt vårdprogram anger endast att återgång till äldre utseende bör utredas vid eventuellt byte av senare fönster).

Påverkan: Detaljplanen anger inga begränsningar för markens nyttjande runtom vaktbostadens tomt.

Effekt: Bergkanalens västra sidoområde omfattas av strandskydd som förhindrar att nya byggnader uppförs. Därtill omfattas vaktbostaden med uthus och trädgård av skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet. Så länge byggnadsminnets skyddsbestämmelser och strandskydd gäller bedöms avsaknad av begränsningar för markens utnyttjande runtom vaktbostadens tomt innebära en låg risk att värdebärande funktionella visuella samband (siktlinjer) mellan vaktbostaden och Bergkanalen försvinner genom exempelvis uppförande av kompletterande bebyggelse inom användning T.

Olidans gård

Byggnadsår: 1787 (manbyggnad)

Adress: Kyrkbrovägen 14

Fastighetsbeteckning: Olidan 5:29

Värdebeskrivning

Olidans gård tillhör Trollhättans allra äldsta bebyggelse och har som sådan ett högt kulturhistoriskt värde. Gården finns omnämnd i jordeboken år 1583. Under 1600- och 1700-talen låg gården under ett större jordbruk och hade ängs- och odlingsmarker fördelade i bördiga sänkor i det kuperade landskapet: Östergärdet där Nohabs äldsta industriområde ligger idag, Västergärdet där byggnaden Skogsvreten finns idag och de nordliga markerna vid Olidehållans lugnvatten.

Genom sin placering fick gården tidigt en roll som en mittpunkt för sluss- och kanalprojektet. Under 1700-talets mitt var hemmanet i konstmästare Gustaf Adolf Wimans ägo, som var chefskonstruktör för slussarna under en tid. 1787 uppfördes befintlig manbyggnad som direktionshus och bostad för officerarna som såg över bygget av 1800 års kanal. Från kanalens öppnande 1800 till 1876 var huset bland annat bostad åt kanalbolagets kamrer. Olidans gård bedöms ha ett måttligt till högt värde för berättelsen om Trollhättans kanal- och slussverksamhet och ett måttligt till högt kulturhistoriskt värde för kanalmiljön som historiskt besöksmål.

Olidans gård med Bergkanalen i förgrunden

Vy mot manbyggnaden och dess förträdgård.

Klassificeringar

- Uttryck för riksintresse för kulturmiljövård.
- Utpekad som särskilt kulturhistoriskt värdefull i Trollhättans kulturmiljöprogram (inkl. uthus, gårdsstruktur)

Översiktlig historik och nulägesbeskrivning

För utförlig historik och byggnadsbeskrivning hänvisas till Trafikverkets rapport: Slussar i Trollhätte kanal. Utredning av kulturhistoriskt värdefulla byggnader för flytt. Gården Olidan (Olidan 5:29) 2024-06-13.

Fastighet belägen på en höjd ovan Olidebassängen omfattande en stor trädgård med manbyggnad, ett mindre bostadshus, ett garage, en äldre bod samt två sentida trädgårdspaviljonger. Fastigheten tillhörde tidigare Olidans gård. Manbyggnaden uppfördes 1787 som direktionshus och bostad för sluss- och kanalprojektets chefskonstruktör och ingick därefter i slussmiljön som uppbörds kontor för den tidiga sjöfarten. Under 1900-talet fungerade manbyggnaden som tjänstemannabostad för kraftverksbolaget. Manbyggnaden vetter mot Olidebassängen och har en välbevarad exteriör med inslag från både uppförandet och tidiga/äldre ombyggnader fram till 1870-talet.

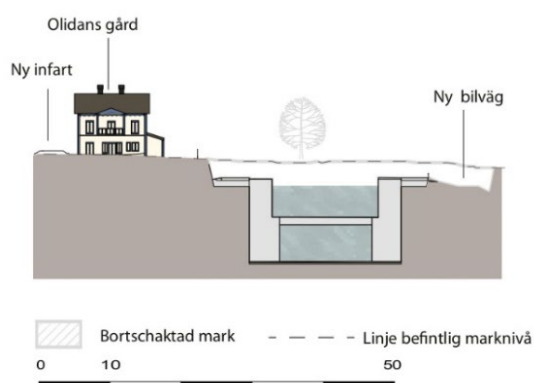
Värdebärande egenskaper, Olidans gård

- Agrar historia med tillhörande före detta jordbruksmark inom och i angränsning till planområdet.
- Manbyggnaden uppförd som direktionsbostad med tydlig koppling till 1800-talets kanal- och slussverksamhet med central placering vid Olidebassängen vid Bergkanalens mitt.
- Stor tomt med rester av en äldre trädgårdsstruktur. Äldre allé, vårdträd, uppväxta fruktträd och terrasseringsar med sten från kanalbygget.
- Byggnadens solitära status och monumentala karaktär, stärkt av representativ uppfart med grusväg och rundel framför huvudentré och av storleken på tomten.
- Äldre ekonomibyggnader med garage och vedbod med bremervälv.
- Årsringar från uppförandet 1787: gråstensgrund, enkelt utformad bottenvåning, entrétrappa, knutlådor och mindre fönsteröppningar med spröjsade tvålufts-fönster.
- Källaren med tunnvalvstak, stenflisgolv och konstruktioner med olikformat murtegel.
- Tidiga ändringar med baksidans förlängning av matsalen med ett extra fönster. Köksutbyggnaden med pulpettak, samt den delvis bevarade äldre locklistpanelen.
- 1870-talets ombyggnad med fasad i schweizerarkitektur: vindsvåningens överlappande dekorpanel, balkong med kolonnburet tak, korspostfönster med spröjs, längre takutsprång och dekorativt utformade snickerier så som: taktassar, omfattningar, vindskivor, gesimser, kolonner och räcken med profiler och lövsågad ornamentering.
- Murade tegelskorstenar.
- Sexdelad planlösning. Övervåningens väl tilltagna takhöjd och vindskamrarna med nötta brädgolv. Äldre murstockar, kakelugnar samt ursprungliga platsbyggda garderober och förvaringsutrymmen.

Detaljplan, påverkan och effekt

Påverkan: Detaljplanen möjliggör aktuellt slussprojekt med breddning av Bergkanalen med anläggning av intagskanal till, och anläggning av, triangelsluss.

Effekt: Enligt projektbeskrivningen anläggs en ny intagskanal till triangelsluss, vilken tar i anspråk Olidebassängen och norra delen av Olidans fastighet. Större del av gårdens representativa förträdgård med befintlig mjukt uppförlutande backe med grusväg och rundel framför manbyggnadens huvudentré försvinner liksom mur, grindstolpar, grind och äldre uppväxta träd. Projektet ersätter detta med skarp bergsskärning i nära anslutning till manbyggnaden, ned till intagskanalen. Stora nivåskillnader innebär att höga stödmurar behöver uppföras mellan mangårdsbyggnaden Olidans gårds och intagskanalen. Proportionerna mellan ny stödmur, bebyggelsen skala och landskapets form blir mycket synbar. Omformandet av landskapet innebär att gården får ett mer framträdande läge intill den nya slussleden. Arbete med områdets gestaltning pågår.

Sektion, intagskanal vid Olidans gård.
Källa: Trafikverket, 2025.

Ungefär i höjd med garaget planeras triangelslussens övre del, vilket medför rivning av garaget liksom trädgård med förekommande stenmurar i det området. Slussprojektet bedöms ha stor negativ effekt på den samlade miljön Olidans gård, framför allt då manbyggnadens representativa omgivning med förträdgård och trädgård av betydande storlek försvinner.

Etablering av intagskanal och slussled medför att den geografiska kopplingen mellan Olidans gård och tillhörande jordbruksmark (på det som kom att bli Nohabs ursprungliga industriområde) bryts, vilket har måttlig negativ effekt för läsbarheten av gårdens agrara historia.

Påverkan: Detaljplanen indelar befintlig fastighet i tre användningsområden: KCR för fastighetens södra del, inklusive manbyggnad, samt TN: slussområde för sjöfart respektive T: kanalområde för sjöfart i norra delen av fastigheten. Detaljplanen anger prickad mark på tomtyta runt manbyggnaden, vid manbyggnadens framsida mot nordöst och längs tomtgräns.

Detaljplanen anger rivningsförbud samt skyddsbestämmelse q₃ för manbyggnaden och vedboden med bremervalv. Skyddsbestämmelsen anger att byggnadens exteriör ska bevaras i såväl form, material och detalj för att säkerställa byggnadens kulturhistoriska och arkitektoniska värden.

Manbyggnaden regleras även med varsamhetsbestämmelser k_1 , k_2 samt utökad bygglovsplikt för underhåll av byggnadens exteriör. Varsamhetsbestämmelserna omfattar material och kulör vid ny taktäckning samt material, proportioner, indelning och detalj på nya dörrar och att utformning av dessa byggnadsdelar överensstämmer med byggnadens ursprungliga karaktär. Bevarade delar av trädgården saknar skydds- och varsamhetsbestämmelser.

Effekt: Prickad mark runtom manbyggnaden förhindrar tillbyggnader. Prickad mark vid kvarvarande del av förträdgården förhindrar främst möjlighet till tillbyggnader i ett för manbyggnaden prioriterade läge (huvudfasad med god synlighet).

Ett rivningsförbud i detaljplan skyddar manbyggnadens och vedbodens stomme, vilket medför att detaljplanen stärker bevarandet av byggnadernas volymer och värdebärande geografiska läge vid Bergkanalen.

Skyddsbestämmelse q innebär att bevarade delar av manbyggnaden och vedbodens exteriör skyddas från att försvinna eller förvanskas vid framtida förvaltning och ändringar. Specifiering avseende byggnadens form skyddar villan mot förvanskande tillbyggnader.

Skyddsbestämmelsens fokus på exteriör innebär att värdebärande delar av byggnadernas interiör inte skyddas från att förvanskas eller tas bort vid framtida förvaltning och eventuella ändringar.

Varsamhetsbestämmelser reglerar att ändringar av manbyggnadens taktäckning och byte av dess dörrar sker med utgångspunkt i byggnadens ursprungliga karaktär.

Utökad bygglovsplikt vid underhåll av exteriör säkerställer åtföljandet av skydds- och varsamhetsbestämmelser.

Sammantaget bedöms detaljplanens regleringar med skydds- och varsamhetsbestämmelser samt utökad bygglovsplikt för exteriört underhåll medföra positiv effekt för bevarandet av värdebärande egenskaper hos manbyggnadens och vedbodens placeringar och exteriör. Avsaknad av skyddsbestämmelse för manbyggnadens interiör innebär risk för negativ effekt för interiörens kulturhistoriska värde vid framtida förvaltning och ändringar. Likaså innebär avsaknad av skyddsbestämmelser för trädgården risk för negativ effekt för kvarvarande delar av äldre trädgårdsstruktur med allé, vårdträd, uppväxta fruktträd och terrasseringssten från kanalbygget.

Arkivbyggnad, Olidans gård

Byggnadsår: cirka 1809

Adress: Kyrkbrovägen 14

Fastighetsbeteckning: Olidan 5:16

Värdebeskrivning

Välbevarad arkivbyggnad med både arkitektoniska och miljöskapande värden. En viktig del i kanal- och slussverksamhetens helhetsmiljö, vilket tar sig uttryck i en påkostad utformning. Arkivbyggnaden har ett högt kulturhistoriskt värde som del av utbyggnad av Trollhättans kanal. På grund av sitt undanskymda läge har arkivbyggnaden ett litet till måttligt kulturhistoriskt värde för kanalmiljön som historiskt besöksmål.

Klassificeringar

- Uttryck för riksintresse för kulturmiljövård
- Omfattas av Trollhättans kulturmiljöprogram

Översiktlig historik och nulägesbeskrivning

Följande text är hämtade ur den kommunala kulturhistoriska byggnadsinventeringen, 2017:

”Arkivbyggnad som hörde till kanalanläggningen. I de flesta större företag fanns förut en separat arkivbyggnad som i regel var byggd i sten eller tegel och placerad en bit bort för att eliminera risken för brand. Den här byggnaden är sällsynt i området på grund av sin storlek, men på grund av just säkerheten har den troligtvis mycket tjocka tegelväggar som minskar volymen inuti. Byggnad på 1 ½ våning med grovputsad stenfasad i en gul kulör. Hörn, fönsteromfattningar och takfris är slätputsade i samma nyans. Mansardtak lagt med mörkgrått skiffer. Skorstenen är klädd med kalkstensskivor. Byggnaden har ovanligt många och stora fönster för att vara en arkivbyggnad, vilket kanske tyder på att det byggdes och nyttjades för annan verksamhet innan det blev arkiv. Det ska ha varit munblåsta glas till fönstren men det gick inte att se vid inventeringen på grund av mörka fönsterluckor. Högst upp på gavlarna sitter små, triangulära vindsfönster.”

Värdebärande egenskaper, arkivbyggnad

- Byggnadens form och volym.
- Placering vid Olidans gård.
- Grovputsad fasad med slätputsade detaljer i hörn, omfattningar, takfris.
- Taktäckning med skiffer.
- Skorsten klädd med kalkstenskvivor.
- Ursprungliga fönster med munblåsta glas (bör utredas).
- Triangulära vindsfönster.

Detaljplanen, påverkan och effekt

Påverkan: Detaljplanen anger rivningsförbud för samt skyddsbestämmelse q_3 för arkivbyggnaden. Skyddsbestämmelsen anger att byggnadens exteriör ska bevaras i såväl form, material och detalj för att säkerställa byggnadens kulturhistoriska och arkitektoniska värden. Arkivbyggnaden regleras även med varsamhetsbestämmelser k_2 avseende material, proportioner, indelning och detalj på nya dörrar samt utökad bygglovsplikt för underhåll av byggnadens exteriör.

Effekt: Ett rivningsförbud i detaljplan skyddar byggnadens stomme, vilket medför att detaljplanen stärker bevarandet av arkivbyggnadens ursprungliga byggnadsvolym samt dess geografiska närhet till Olidans gård.

Skyddsbestämmelse q_3 innebär att bevarade delar av arkivbyggnadens exteriör skyddas från att försvinna eller förvanskas vid framtida förvaltning och ändringar. Specifiering avseende byggnadens form skyddar villan mot förvanskande tillbyggnader. Skyddsbestämmelsens fokus på exteriör innebär att eventuellt förekommande värdebärande delar av arkivbyggnadens interiör inte skyddas från att förvanskas eller tas bort vid framtida förvaltning och eventuella ändringar.

Varsamhetsbestämmelse reglerar att byte av arkivbyggnadens dörrar sker med utgångspunkt i byggnadens ursprungliga karaktär.

Utökad bygglovsplikt vid underhåll av exteriör säkerställer åtföljandet av skydds- och varsamhetsbestämmelse.

Sammantaget bedöms detaljplanens regleringar med rivningsförbud, skydds- och varsamhetsbestämmelser samt utökad bygglovsplikt för exteriört underhåll medföra positiv effekt för bevarandet av värdebärande egenskaper hos arkivbyggnadens placering och exteriör. Avsaknad av skyddsbestämmelse för arkivbyggnadens interiör innebär risk för negativ effekt för eventuellt förekommande värdebärande delar i interiören vid framtida förvaltning och ändringar.

Industribebyggelse på Nohabs ursprungliga område

(Personalbostäderna Skuggan och Nyckebo behandlas under separata rubriker)

Byggnadernas uppförandetid: ca 1900–40-tal

Fastighetsbeteckning: Olidan 5:28. minnessten Olidan 3:2

Värdebeskrivning

Svängbron från 1915 med tillhörande vändskiva och räls, teknikbyggnad med traverskran samt en industribyggnad från cirka 1940 är del av en helhetsmiljö som utgör bevarad industribebyggelse på Nohabs ursprungliga område. Nohab var Trollhättans länge ledande företag och företagets bevarade industribebyggelse har ett högt kulturhistoriskt värde som representant för viktiga industriers framväxt under 1800-tal och tidigt 1900-tal och för Trollhättan som industristad. Svängbron har ett högt miljöskapande och teknikhistoriskt värde och bedöms uppfylla kraven för en särskilt värdefull byggnad. 1940-talsbyggnaden representerar den industriella epok som följde efter det att Nohab lämnade området och har ett visst kulturhistoriskt och ett miljöskapande värde. Teknikhuset och traverskranen har ett visst teknikhistoriskt och miljöskapande värde. Sammantaget visar den bevarade industribebyggelsen på bredden och kontinuiteten av industriverksamhet vid vattenleden.

Vy mot norr med industribyggnad från cirka 1940 på västra sidan Bergkanalen och Klaffbron på östra sidan. Inloppet till Olidebassängen till vänster i bild.

Klassificeringar

- Uttryck för riksintresse för kulturmiljövård
- Nohab ursprungliga industriområde omfattas i sin helhet av Trollhättans kulturmiljöprogram

Översiktlig historik och nulägesbeskrivning

Planområdet omfattar del av det ursprungliga industriområdet för Nydqvist & Holm (Nohab) som grundades 1847 och var Trollhättans ledande företag i över hundra år. Under 1800-talets fanns här en omfattande industriell bebyggelse med verkstadshallar, gjuteri, vattentorn, våghus, ritsal, bostäder och huvudkontor - främst utformad i en historiserande tegelarkitektur. Läget vid Bergkanalen erbjöd goda förutsättningar för vattenkraftutvinning och frakt.

År 1893 anlade Nohab en järnväg som skulle användas till att transportera gods till och från verkstaden. Den gick hela vägen från Nohab till Bergslagarnas Järnvägstation (förkortat BJ). Varje morgon och eftermiddag gick också två tågagnar med plats för 200 arbetare till och från stationen och Nohab (NOHAB-järnvägen, 2025) Svängbron, tillverkad 1915 av Nydqvist & Holm, är ännu i bruk. Den var från början en tågbro som möjliggjorde överfart till och från verkstäderna och bort mot Olidans kraftstation för leverans av turbiner. En vändskiva finns intill kanalen och tågräls går ännu genom industriområdet.

Bron är uppbyggd som en nitad fackverks-konstruktion i stål med ovanpåliggande maskinhus. Broarmen svängs ut och understöds av en kuggförsedd rullbana på kanalens botten. Den gröna färgen som återfinns hos flera av kanalområdets konstruktioner ska ha valts med hänsyn till militär kamouflageverkan.

Nohab växte och verksamheten spred sig med industribebyggelse på östra sidan av Bergkanalen. År 1896 påbörjades en överflyttning till det nuvarande området kanalens östra strand. Det gamla huvudkontoret, vattentornet och en stor del av den ursprungliga industribebyggelsen i tegel revs när flytten över kanalen fullbordades under perioden 1920–45. Återstoden av fabriksområdet övertogs sedan av kraftverksbolaget och därefter Sjöfartsverket. Idag finns två bevarade industribyggnader: en större byggnad i tegel sannolikt uppförd 1900–1920-tal utanför planområdet, och en något mindre byggnad av lättbetong placerad längs med kanalen, sannolikt uppförd cirka 1940 av kraftverksbolaget, inom planområdet.

1940-talsbyggnaden har en välbevarad volym i lättbetongblock med tunt putsade fasader och ett sadeltak täckt med korrugerade eternitskivor. På den västra och norra fasaden finns flera öppningar med senare garageportar. Järnvägsspår som leder från vändskivan i väst tyder på att det tidigare har varit möjligt att leda tågtransporter in i byggnaden via en öppning på gaveln. Bortsett portarna är byggnadens exteriör mycket välbevarad.

Övrig industribebyggelse inom planområdet omfattar en minnessten placerad vid grunden för Nydqvist & Holms första byggnad (övrig kulturhistorisk lämning) samt en mindre teknikbyggnad med traverskran strax norr om Olidebron. Teknikbyggnaden ska ha varit ett pumphus tillhörande Nohab.

Teknikhuset (till vänster i bild) är uppfört i rött tegel med papptäckt pulpettak. Konstruktionen och det spröjsade fönstret indikerar att byggnaden är uppförd under 1900-talets första hälft, sannolikt mellan 1930 och 1950. På norra gaveln finns en port med överliggande lyftbalk. Från balken har det gått att förflytta tunga objekt till den högre traverskranen i stål på gjutet betongfundament.

Värdebärande egenskaper inom planområdet, industribebyggelse på Nohabs ursprungliga område

- Del av samlad kulturmiljö.
- Bevarad äldre industribyggnad, cirka 1940, i synligt läge vid kanalen.
- Svängbro från 1915, med tillhörande vändskiva och räls.
- Minnessten som markerar grundläggningen av Nohabs första industribyggnad.
- Teknikhus med traverskran.
- Samband med Olidebassängen, där Nohab hade lastningskaj.
- Samband med Nohabs utbyggnad på östra sidan kanalen.

Detaljplanen, påverkan och effekt

Påverkan: Detaljplanen möjliggör aktuellt slussprojekt med breddning av Bergkanalen.

Effekt: Ett genomförande av aktuellt slussprojekt, med breddning av Bergkanalen, medför enligt projektbeskrivningen att del av markyta på Nohabs ursprungliga industriområde tas i anspråk och att industribyggnad, svängbrons fäste, vändskiva och räls inom planområdet rivs. Olidebassängen tas i anspråk för intagskanal vilket medför att Nohabs lastningskaj rivs. Då breddningen innebär att Svängbron blir för kort förlorar bron sin funktion. Minnesstenen flyttas och placeras vid den nya kanalkanten. Tillsammans med rivningen av tjänstebostaden Skuggan bedöms breddningen av Bergkanalen ha stor negativ effekt för den helhetsmiljö som utgör Nohabs ursprungliga industriområde.

Vid Bergkanalens nya västra kant anläggs, enligt projektbeskrivningen, en dämmande konstruktion som kommer att löpa längs med kanten av det kvarvarande industriområdet. Den planerade dammkonstruktionen hamnar mycket nära den bevarade industribyggnadens gavlar mot sydöst. Den nya dammkonstruktionen jämte de eventuella kompletteringar som användningen T medger (verksamhetsanknuten bebyggelse inkluderat tillfartsvägar och parkeringar) bedöms medföra risk för måttligt negativ effekt på läsbarheten av kvarvarande delar av Nohabs ursprungliga industriområde, beroende på utformning.

Påverkan: Detaljplanen anger primär användning T: Kanalområde för sjöfart och sekundär användning N friluftsområde samt för Svängbron användning R Besökscenter och museum. Svängbron samt teknikbyggnad med traverskran regleras med rivningsförbud. Svängbron förses med skyddsbestämmelse q_1 som anger att Svängbro med tillhörande skyddsrum ska bevaras. Teknikbyggnad med traverskran förses med skyddsbestämmelse q_3 som anger att byggnadens exteriör ska bevaras i såväl form, material och detalj för att säkerställa byggnadens kulturhistoriska och arkitektoniska värden.

Rivning av industribyggnad från cirka 1940, vändskiva samt räls medges.

Effekt: Ett rivningsförbud skyddar svängbrons och teknikbyggnadens stomme vilket medför att detaljplanen stärker bevarandet av svängbron och dess värdebärande geografiska läge vid Bergkanalen.

Skyddsbestämmelse q_1 innebär att Svängbrons värdebärande egenskaper, såväl utvändiga som invändiga, omfattas av förvanskningförbud enligt plan- och bygglagen utöver det generella varsamhetskravet. Skyddsbestämmelse q_3 innebär att bevarade delar av teknikhusets exteriör skyddas från att försvinna eller förvanskas vid framtida förvaltning och ändringar. Specifiering avseende byggnadens form skyddar teknikhuset mot förvanskande tillbyggnader. Skyddsbestämmelsens fokus på exteriör innebär att eventuellt förekommande värdebärande delar av arkivbyggnadens interiör inte skyddas från att förvanskas eller tas bort vid framtida förvaltning och eventuella ändringar.

Sammantaget bedöms detaljplanens regleringar med rivningsförbud och skyddsbestämmelser medföra positiv effekt för bevarandet av kvarvarande värdebärande egenskaper Nohabs ursprungliga industriområde inom planområdet.

Nohab före detta tjänstebostad, ”Skuggan”

Namn: Skuggan

Beskrivning: Privatbostad, tidigare ingenjörsbostad tillhörande Nydqvist & Holms (Nohabs) verkstäder.

Byggnadsår: Enligt uppgift ca 1850, flyttad och uppförd på sin nuvarande plats under 1870-talet.

Adress: Kyrkbrovägen 11, Kanalöarna, Trollhättan

Fastighetsbeteckning: Olidan 4:10

Värdebeskrivning

Skuggan är en av företaget Nohabs allra tidigaste tjänstebostäder och en av få byggnader som finns bevarade från Nohabs ursprungliga industriområde. Bostaden är, liksom Villa Nyckebo, speciell på så sätt att den uppfördes i direkt anslutning till själva fabriksmiljön och inte placerades i ett planlagt område avsett för företagets anställda. Skuggan har höga kulturhistoriska värden som representant för viktiga industriers framväxt i Trollhättan samt för berättelsen om de anställdas levnadsförhållanden.

I sitt nuvarande skick har byggnaden behållit större delen av sin karaktär och gestaltning som härrör från ombyggnaden under tidigt 1900-tal. Exteriört är flera detaljer så som fasad, fönsteromfattningar och snickerier sannolikt ursprungliga. Källarvåningen, tegelsockeln och stödmuren i gråsten sticker ut med sin oförändrade prägel och patina som är en direkt förlängning av grannbebyggelsens tidigindustriella miljö.

Flertalet av de trävillor som senare byggdes längs kanalen åt de anställda, omkring sekelskiftet 1900, är numera rivna. Genom sitt väl synliga läge vid kanalen tillhör byggnaden närområdets äldsta karaktärsbyggnader.

Skuggan med Olidebassängen och minnesstenen i förgrunden.

Klassificeringar

- Uttryck för riksintresse för kulturmiljövård
- Omfattas av Trollhättans kulturmiljöprogram.

Översiktlig historik och nulägesbeskrivning

För utförlig historik och byggnadsbeskrivning hänvisas till Trafikverkets rapport: Slussar i Trollhätte kanal. Utredning av kulturhistoriskt värdefulla byggnader för flytt. Skuggan (Olidan 4:10) 2024-06-13.

Skuggan är en tidigare bostad för Nohabs högre tjänstemän. Byggnaden uppfördes sannolikt cirka 1850 och flyttades till befintligt läge på 1870-talet och har sedan dess haft en väl synlig placering invid kanalen och Olidebassängen. Sockelvåningen, utförd i suterräng mot industriområdet, är utförd i tegel likt den ursprungliga industribebyggelsen.

Under tidigt 1900-tal genomgick Skuggan en större ombyggnad och fick en mer representativ utformning. Vid ombyggnaden tillkom den nuvarande frontespisen ut mot kanalen med namnet Skuggan sirligt utsågat i gavelkrönets snickerier. Byggnaden har i stort behållit sin karaktär sedan dess. Någon gång mellan 1915 och 1950 blev den tidigare öppna och smäckra förstukvisten inbyggd. På förstukvistens tak tillkom då den nuvarande balkongen. På 1950-talet hade taket en ny skifferliknande täckning som kan ha varit en skifferimitation med pappshingel eller eternit. Skiffer var exklusivt, men ett takmaterial som var vanligt i trakten och bland annat länge fanns på Olidans gård. Det är också troligt att en stor del av fönstren under den tiden byttes ut mot de nuvarande som kom att sakna den ursprungliga spröjsindelningen.

Namnet Skuggan anspelar på den mörka tomten som förr skymdes av stora träd. Mitt emot Skuggan uppfördes kring sekelskiftet 1900 liknande trävillor i schweizerinfluerad stil på andra sidan kanalen.

Värdebärande egenskaper, Skuggan

- Arkitektoniskt samband med liknande trävillor på östra sidan kanalen.
- Tomtens småskaliga trädgård i en i övrigt industriellt präglad miljö med fruktträd och äldre storvuxna träd som visar på byggnadens funktion som bostad.
- Husets välbevarade höga tegelsockel med äldre oförändrad prägel, samt övrig stengrund och den höga, kallmurade stödmuren i gråsten som utgör tomtens terrassering i väst.
- Frontespisen och den underligt proportionerade påbyggnaden i husets fulla höjd från tidigt 1900-tal.
- Fasadens bevarade, liggande fasspontpanel, sannolikt med partier från 1800-talets senare hälft. Ursprungliga snickerier så som fönsteromfattningar, gesimser, överstycken, takfot och lövsågerierna med namnet Skuggan.
- Äldre dörrar, fönster och glas. Framför allt källarvåningens entrédörr och de spröjsade tvålufts-fönstren med sex rutor som förmodligen är från 1800-talet. Även fönster med tvärpost från 1900-talets första hälft.
- De översta våningarnas äldsta interiördetaljer så som dörrar, listverk, brädgolv samt det bevarade målade golvet med friser och hörnornament.
- Källarinteriörens relativt oförändrade karaktär från 1900-talets första hälft med kaklat badrum, slitna målade putsytor, pärlspont, dörrar rumsöppningar och äldre tekniska installationer.

Detaljplanen, påverkan och effekt

Påverkan: Detaljplanen möjliggör aktuellt slussprojekt med en breddning av Bergkanalen. Detaljplanen anger användning T: Slussområde utan rivningsförbud för Skuggan. Rivning av Skuggan medges.

Effekt: Breddning av Bergkanalen innebär, enligt projektbeskrivningen, att Skuggan rivs. En rivning av Skuggan innebär att möjligheten att avläsa Skuggan som del av helhetsmiljön som utgörs av Nohabs ursprungliga/äldre industribebyggelse, tjänstemannabostad och direktörsvilla försvinner, tillsammans med möjligheten att avläsa tjänstemannabostadens identifierat ovanliga placering så nära intill arbetsplatsen/industriområdet. Tillsammans med rivning av Nohabs äldre industribebyggelse och Olidebassängen, enligt projektbeskrivningen, innebär rivning av Skuggan en stor negativ effekt för möjligheten att avläsa den samlade industrimiljön.

Möjligheten att flytta Skuggan är under utredning. Detaljplanen anger ännu inget nytt planerat läge vid en eventuell flytt och i Trafikverkets rapport: *Slussar i Trollhätte kanal. Utredning av kulturhistoriskt värdefulla byggnader för flytt. Skuggan (Olidan 4:10) 2024-06-13* ges tre preliminära förslag på nya lägen. Effekter för Skuggans värdebärande egenskaper vid flytt konsekvensbeskrivs då ett nytt läge fastställts.

Oavsett planerat nytt läge så innebär flytt av en byggnad i regel att byggnadens sockel rivs. Skuggans sockel i tegel, lika de äldre industribyggnaderna och i suterrängutförande mot industriområdet, är identifierad som en viktig värdebärande egenskap för byggnaden. En flytt av Skuggan har stor negativ effekt på samspelet mellan industribyggnaderna och Skuggan avseende tegelsockelns material och placering.

Nohab före detta direktörsbostad, Villa Nyckebo

Namn: Villa Nyckebo

Beskrivning: Privatbostad, tidigare direktörsbostad tillhörande Nydqvist & Holms verkstäder.

Byggnadsår: 1890

Adress: Kyrkbrovägen 13, Kanalöarna, Trollhättan

Fastighetsbeteckning: Olidan 5:3

Värdebeskrivning

Villa Nyckebo är en av få byggnader som finns bevarade från Nohabs ursprungliga industriområde. Placeringen i direkt anslutning till Nohabs gamla kontor och verkstadsbyggnader skiljer sig från flera andra industriledarvillor i området som ofta placerades i natursköna omgivningar på viss distans från fabriksmiljöerna.

Nyckebos påkostade putsarkitektur med stadsmässig prägel vittnar om dess ursprungliga funktion som representativ bostad tillhörande sonen till bolagsdirektören Antenor Nydqvist. Tillsammans med direktörsvillan Elfhög och ingenjörsbostaden Skuggan vittnar Nyckebo om de rådande bostadsförhållandena för den svenska industrins ledarskikt och högre tjänstemän under sent 1800-tal.

Byggnadens exteriör är välbevarad med en stor andel ursprungliga material av hög kvalitet som snickerier, järnräcken, plåt och huggen natursten. I sin helhet utgör den ett fint exempel på en exklusiv stilblandande villaarkitektur från sent 1800-tal utformad av den välkände arkitekten Adrian Crispin Peterson. Nyckebo har således ett högt arkitekturhistoriskt värde. Läsbarheten har delvis försvårats på grund av omfattande rivningar av villans ursprungliga kontext. Det historiska sammanhanget går dock fortfarande att uppleva genom de bevarade fabriksbyggnaderna strax intill. Som självständig byggnad har villan också ett miljöskapande värde genom sin medvetna gestaltning och friliggande placering.

Villa Nyckebo bedöms genom sin välbevarade 1890-tals arkitektur och funktion som representativ bostad för verkstadsbolaget Nohab ha högt kulturhistoriskt värde.

Villa Nyckebo med Olidebassängen till höger i bild.

Klassificeringar

- Uttryck för riksintresse för kulturmiljövård
- Omfattas av Trollhättans kulturmiljöprogram

Översiktlig historik och nulägesbeskrivning

För utförlig historik och byggnadsbeskrivning hänvisas till Trafikverkets rapport: Slussar i Trollhätte kanal. Utredning av kulturhistoriskt värdefulla byggnader för flytt. Villa Nyckebo (Olidan 5:3) 2024-06-13.

Villa Nyckebo uppfördes 1890 av Nohabs verksamhetsdirektör Antenor Nydqvist som bostad till hans son Herman Nydqvist, som skulle ta över verksamheten. Nyckebo fick karaktär av stadsvilla med en för tiden typisk putsarkitektur. För ritningarna stod den kände göteborgsarkitekten Adrian Crispin Peterson. Nydqvist hade tidigare låtit uppföra en exklusiv privatbostad norr om staden, Villa Elfhög, av samme arkitekt. I Trollhättan kom Crispin Peterson även att rita Tingshuset och Nydqvist & Holms tjänstebostad Villa Hjulqvarn.

När Nohab flyttade sin verksamhet till östra stranden och delar av bebyggelsen övertogs av kraftverksbolaget kom Villa Nyckebo att fortsatt fungera som tjänstemannabostad inom det nya ägarskapet. 1994 blev byggnaden privatägd bostad.

Värdebärande egenskaper, Villa Nyckebo

- Det synliga läget vid kanalen och närheten till resterna av den industriella bebyggelsemiljö som utgjorde Nohabs gamla verkstadsanläggning.
- Byggnadens solitära status och monumentala karaktär.
- Villaträdgården närmast byggnaden med gångar, frukt- och barrträd, formklippta buskar och häckar som började anläggas en kort tid efter uppförandet.
- Den tidstypiska, eklektiska arkitekturen ritad av en välkänd arkitekt åt en förmögen kund där stor vikt har lagts vid stil, proportioner och utformningen av tak, dekor, snickerier och materialval, med hög paradvåning på bottenplan.
- Välbevarad exteriör med ursprungliga material med utvecklad patina som innefattar äldre grov spritputs, ursprunglig takplåt, putsdekor, snickerier och huggen natursten samt fönster och smide från 1800- eller tidigt 1900-tal.
- Terrassen och trapporna med fint inpassade gråstensblock och inslag av betong. Trappräckena med gjutna järnstolpar som med sin massiva industridesign är ett uttryck för relationen till Nohab.
- Interiörens planlösning, takhöjd och äldre ursprungliga detaljer som snickerier, golv, stuckatur, ventiler och tekniska installationer.

Detaljplanen, påverkan och effekt

Påverkan: Detaljplanen möjliggör aktuellt slussprojekt med breddning av Bergkanalen.

Detaljplanen anger användning TKC för fastigheten. Markens nyttjande begränsas med prickad mark vid tomtgräns, förträdgård mot sydöst och ett parti i fastighetens norra del. Runtom villans fasad mot sydväst och nordväst samt på trädgårdens inre del begränsas markens nyttjande med plusmark.

För villan anges rivningsförbud och skyddsbestämmelse q₃. Skyddsbestämmelsen anger att byggnadens exteriör ska bevaras i såväl form, material och detalj för att säkerställa byggnadens kulturhistoriska och arkitektoniska värden. Villan regleras även med varsamhetsbestämmelser k₁, k₂, k₃ samt utökad bygglovsplikt för underhåll av exteriören. Varsamhetsbestämmelserna omfattar material och kulör vid ny taktäckning, samt material, proportioner, indelning och detalj på nya dörrar och fönster och att utformning av dessa byggnadsdelar överensstämmer med byggnadens ursprungliga karaktär.

Värdebärande egenskaper hos trädgården saknar skydds- och varsamhetsbestämmelser.

Effekt: Avsaknad av prickad mark på hela tomten innebär risk att medgiven komplementbyggnad har negativ effekt på villans solitära status på tomten.

Ett rivningsförbud i detaljplan skyddar villans stomme, vilket medför att detaljplanen stärker bevarandet av villans byggnadsvolym samt dess värdebärande geografiska läge nära Nohabs ursprungliga industriområde.

Skyddsbestämmelse q innebär att bevarade delar av villa Nyckebos exteriör skyddas från att försvinna eller förvanskas vid framtida förvaltning och ändringar. Specifiering avseende byggnadens form skyddar villan mot förvanskande tillbyggnader. Skyddsbestämmelsens fokus på exteriör innebär att eventuellt förekommande värdebärande delar av villans interiör inte skyddas från att förvanskas eller tas bort vid framtida förvaltning och eventuella ändringar.

Varsamhetsbestämmelser reglerar att ändringar av villans taktäckning och byte av dess dörrar och fönster sker med utgångspunkt i byggnadens ursprungliga karaktär.

Utökad bygglovsplikt vid underhåll av exteriör säkerställer åtföljandet av skydds- och varsamhetsbestämmelser.

Sammantaget bedöms detaljplanens regleringar med rivningsförbud, skydds- och varsamhetsbestämmelser samt utökad bygglovsplikt för exteriört underhåll medföra positiv effekt för bevarandet av värdebärande egenskaper hos Villa Nyckebos placering och exteriör. Avsaknad av skyddsbestämmelse för interiören innebär risk för negativ effekt för interiörens kulturhistoriska värde vid framtida förvaltning och ändringar. Likaså innebär avsaknad av skyddsbestämmelser för trädgården risk för negativ effekt för villaträdgården närmast byggnaden med gångar, frukt- och barrträd, formklippta buskar och häckar som började anläggas en kort tid efter uppförandet.

Transformatorstation

Adress: Kyrkbrovägen 12

Fastighetsbeteckning: Olidan 4:8

Värdebeskrivning

Påkostad och omsorgsfullt utformad teknikbyggnad med högt teknikhistorisk värde som, med sitt sannolika uppförande i samband med 1916 års slussled, har koppling till utvecklingen av Olidans kraftstation. Transformatorstationen har ett högt miljöskapande värde vid Bergkanalen.

Transformatorstationen har ett måttligt till högt kulturhistoriskt värde för kanalmiljön som historiskt besöksmål.

Transformatorstationen
intill Bergkanalen.

Klassificering

- Uttryck för riksintresse för kulturmiljövården.
- Omfattas av Trollhättans kulturmiljöprogram.

Översiktlig historisk och nulägesbeskrivning

Transformatorstation sannolikt uppfört i samband med 1916 års slussled. Utformad likt transformatorstation byggnadsminnesnummer 38. Byggnaden har en sockel i huggen granit, väggar i brunt hårdbränt tegel med mönstermurad spetsbågig fris under en profilerad takfot samt ett pyramidtak täckt med enkupigt rött tegel. På övervåningen finns igenmurade fönsteröppningar i liknande tegel och med solbänkar av granit. Mot kanalen vetter en rundad pardörr med dörrblad klädda med snedställt fasspontpanel, täckmålad i mörkbrun kulör. Dörren nås via en trappa i granit.

Värdebärande egenskaper, transformatorstation

- Byggnadens form och volym.
- Sockel i huggen granit.
- Tegelfasader med samtlig detaljering så som fris i takfot.
- Fönstersättning och fönsteröppningarnas storlek samt solbänkar.
- Takform och taktäckningsmaterial i form av enkupigt lertegel. Entrédörr med beslagning samt trappsteg i granit.
- Teknikhus med påkostad utformning, med koppling till utvecklingen av Olidans kraftstation.
- Miljöskapande läge vid Bergkanalen.

Detaljplanen, påverkan och effekt

Påverkan: Detaljplanen anger användning E samt rivningsförbud för transformatorstationen. Exteriören omfattas av skyddsbestämmelse q₃. Skyddsbestämmelsen anger att byggnadens exteriör ska bevaras i såväl form, material och detalj för att säkerställa byggnadens kulturhistoriska och arkitektoniska värden.

Effekt: Ett rivningsförbud i detaljplan skyddar byggnadens stomme, vilket medför att detaljplanen säkerställer bevarandet av transformatorstationens ursprungliga byggnadsvolym samt dess geografiska närhet till Bergkanalen.

Skyddsbestämmelse q innebär att bevarade delar av transformatorstationens exteriör skyddas från att försvinna eller förvanskas vid framtida förvaltning och ändringar. Specificering avseende byggnadens form skyddar transformatorstationen mot förvanskande tillbyggnader. Skyddsbestämmelsens fokus på exteriör innebär att eventuellt förekommande värdebärande delar i interiör inte skyddas från att förvanskas eller tas bort.

Sammantaget bedöms detaljplanens regleringar med rivningsförbud och skyddsbestämmelser medföra positiv effekt för bevarandet av värdebärande egenskaper hos transformatorstationen, sett till placering och exteriör. Avsaknad av skyddsbestämmelse för interiören innebär risk för negativ effekt för eventuellt förekommande interiöra delar.

Olidan 4:9, "Dockan"

Beskrivning: Gruppboende, tidigare personalbyggnad

Byggår: Efter 1977, sannolikt 1980-tal

Adress: Kyrkbrovägen 12 (Kanalöarna)

Värdebeskrivning

Byggnaden ligger inom riksintresseområde för kulturmiljövården och är utpekad som kulturhistoriskt intressant i den kommunala byggnadsinventeringen 2017. Motiveringen till utpekandet i den kulturhistoriska inventeringen är vag: *"Byggnaden är så pass förändrad att det är svårt att se något ursprungligt vad gäller exteriören. Detta gör det kulturhistoriska värdet svårtolkat och det huvudsakliga intresset ligger kanske idag i dess placering och del i bebyggelsemönstret. Här behövs mer information kring användningen och uppförandet för att kunna göra en rättvis bedömning"*

Byggnadens ursprungliga funktion som personalbyggnad till en industriell verksamhet (Vattenfall) har ett visst kulturhistoriskt värde. Byggnadstypen och utformningen är vanligt förekommande för samlingslokaler, skolor och andra institutionsbyggnader och har som ett exempel på detta ett visst kulturhistoriskt värde. Dockan bedöms inte vara av särskilt kulturhistoriskt värde enligt plan- och bygglagen.

Byggnaden Dockan vid före detta Torrdockan.

Klassificering

- Omfattas av Trollhättans kulturmiljöprogram.

Översiktlig historik och nulägesbeskrivning

Byggnaden ritades av arkitektkontoret Cordinator och uppfördes ca 1980 som personalbyggnad för Vattenfalls anställda. Benämningen på byggnaden kommer av att den är placerad vid mynningen av en före detta slussport som hörde till Bergkanalens gamla torrdocka. Dockan användes under 1800- och tidigt 1900-tal till fartygsunderhåll men fylldes igen 1976.

Arkitekturen har postmoderna drag och inslag av traditionellt byggnadsskick med valmat lertegeltak, spröjsade fönster och färgsättning med gula fasader av locklistpanel och vita snickerier. Byggnaden utgörs av en ursprunglig kvadratisk del i postmodernistisk klassicerande stil, med valmat tak, närmast vattnet. En tillbyggnad mot nordväst är sannolikt samtidigt med en ombyggnad till gruppboende 1995. En stor del av de exteriöra ytskikten har bytts ut sedan uppförandet.

Värdebärande egenskaper, Olidan 4:9

- Funktionellt samband som personalbyggnad till industriverksamhet.
- Representant för typisk utformning av samlingslokaler vid uppförandetiden.

Detaljplanen, påverkan och effekt

Påverkan: Detaljplanen möjliggör aktuellt slussprojekt med en breddning av Bergkanalen som medför att Dockan rivs. Detaljplanen anger primär användning T: Slussområde och sekundär användning N: friluftsområde för del av byggnaden närmast kanalen, omvänd fördelning mellan primär och sekundär användning (NT) för mellersta delen av byggnaden och användning PARK: park.

Effekt: Rivning av byggnaden Dockan bedöms preliminärt ha liten negativ effekt på kulturmiljön. Användning PARK ger möjlighet att utforma en miljö med god tillgänglighet till kulturmiljön.

Skogsvreten

Beskrivning: Kontor, tidigare bostad för överingenjören eller kraftverksdirektören vid Olidanverket

Byggnadsår: Tidigt 1900-tal, sannolikt 1907

Adress: Olidevägen 9, Kanalöarna, Trollhättan

Fastighetsbeteckning: Olidan 6:1

Värdebeskrivning

Villa Skogsvreten ingår som en av tre välbevarade delmiljöer i en hierarkiskt strukturerad kraftverksanläggning där de andra två miljöerna utgörs av Västergårdets maskinistbostäder och Olidans kraftverksbebyggelse. Dessa två är sedan tidigare utpekade som enskilda byggnadsminnen. Skogsvreten är del av den välplanerade och påkostade tjänstemannabebyggelsen som uppfördes parallellt med det stora kraftverksprojektet under tidigt 1900-tal. Vattenkraftverket var en stor nationell angelägenhet som senare ledde till bildandet av det välkända och statliga energibolaget Vattenfall. Projektets betydelse skapade förutsättningarna för de påkostade personalbostäder som ritades av bolagets eget byggkontor genom arkitekten Svante Dyhlén.

Skogsvreten har högt arkitektoniskt värde samt höga kulturhistoriska värde som representant för utbyggnaden av Olidans kraftstation och för berättelsen om de anställdas levnadsförhållanden.

Skogsvreten

Klassificeringar

- Uttryck för riksintresse för kulturmiljövård
- Omfattas av Trollhättans kulturmiljöprogram.

Översiktlig historik och nulägesbeskrivning

För utförlig historik och byggnadsbeskrivning hänvisas till Trafikverkets rapport: Slussar i Trollhätte kanal. Utredning av kulturhistoriskt värdefulla byggnader för flytt. Skogsvreten (Olidan 6:10) 2024-06-13.

Skogsvreten uppfördes 1907 som en direktörs- och tjänstemannabostad kopplad till Sveriges första stora vattenkraftverk Olidan och ägdes av det statliga bolaget Kungliga Trollhätte kanal- och vattenverk. Elektriciteten var vid tiden en nymodighet och 1906 påbörjades byggnationen av Olidans kraftstation som stod färdig 1914. Vattenverket var en stor nationell angelägenhet och gav Trollhättan nya förutsättningar för industrin. Flera elintensiva industrier, främst metallindustri, utvecklades här från 1910-talet. Projektets höga status skapade förutsättningar för påkostade personalbostäder.

Tillsammans med byggnadsminnena Olidans kraftstation och maskinistbostäderna vid Västergärdet (1908–1909) ingår Skogsvreten ingår i en tydlig industriell bebyggelsehierarki vid tidigt 1900-tal. Samtliga byggnader utformades av kanal- och vattenverkets eget byggnadskontor genom arkitekten Svante Dyhlén, som även ritade Telegrafverket i centrala Trollhättan (1917)

Utformningen av Villa Skogsvreten influerades av dansk och tysk traditionalistisk villaarkitektur med inslag av både nationalromantik, jugend och tidig funktionalism. De största förändringarna av byggnaden omfattar fönsterbyte (ursprungliga fönster var spröjsade liksom byggnaderna vid Västergärdet) samt en tillbyggd flygel mot sydväst, i förlängning av köket, som tillkom sent 2010-tal.

Trots tillbyggnad, renovering och fönsterbyte är byggnadens karaktäristiska huvuddrag fortfarande fullt avläsbara. Planlösningen och inredningen är mycket välbevarad och har flera ursprungliga detaljer med höga materiella och estetiska kvaliteter. Ett exempel på detta är huvudtrappan i massiv ek som är ritad av den välkände arkitekten Erik Hahr.

Tomten har ett avskilt läge i en nedsänkt skogsglänta, som förr utgjorde Olidangårdens jordbruksmark (vreta= åkerlapp). Idag är tomten mestadels gräsbevuxen med ett par storvuxna ekar och spår efter äldre trädgårdsväxter och stora rhododendronbuskage. Platsen framför villans huvudingång är asfalterad och används som parkeringsplats. Terrängen sluttar i öst brant ned mot älven, forsarna och Olidans kraftstation som skymtas genom vegetationen. I slänten rinner en mindre bäck. En större parkeringsplats med stödmur av betong ligger här. I sydväst slingrar sig en mindre asfalterad väg bort mot Västergärdets villor och kantas mot tomtgränsen av en låg häck. Entrén i söder nås genom en smidd grind med stenstolpar och äldre armaturer. I nordväst finns en bred stenmur och resterna av en terrasserad sittplats med bänkar av grovhuggna stenblock. Det finns spår i berghällen som tyder på att stenbrytning förekommit i en mindre skala.

Övrig bebyggelse omfattar en sentida bod och ett sentida garage.

Värdebärande egenskaper, Skogsvreten

- Det avskilda läget på en idyllisk naturtomt med utsikt över älven och Olidans kraftstation.
- Tydligt avläsbart och sammanhållen funktionellt och geografiska samband med Olidans kraftstation och Västergärdet.
- Den samspelta gestaltningen med Västergärdets före detta personalbostäder och hur hierarkin i tjänstemännens positioner är avläsbar i arkitektur och geografisk placering.
- Den särpräglade villaarkitekturen med flera ovanliga detaljer i byggnadsvolym och taklandskap så som rundade kolonner vid burspråk, mönstermurade fönstersmygar, utskjutande och tudelade gavelrösten, brant takfall utan takutsprång samt cylindriska skorstenar. Bevarade exteriöra byggnadsdelar av hög kvalitet så som sockeln i röd granit lika den på Olidans kraftstation, huvudentrés stenarbeten och dörrar i ek.
- Exteriör med tydlig avläsbar ursprunglig karaktär. Slät putsad fasad i ljus kulör, fönster och sockel i liv med fasaden. Taktäckning i rött lertegel.
- Välbevarad planlösning som bidrar till att dess ursprungliga funktion som bostad för en hög tjänstemannafamilj är avläsbar. Ursprungliga parkettgolv, bröstpanel, listverk, dörrar och ådringsmålade snickerier. Huvudtrappa i massiv ek.
- Hög andel originaldetaljer som ger miljön en äldre prägel så som dörrbeslag, fönsterbrädor, ventiler och eldstäder
- Rester av en gestaltad villaträdgård med grindstolpar, terrasseringar, murar, stenbänkar, äldre träd och rester av fruktträd, köksträdgård och rabatter.

Detaljplanen, påverkan och effekt

Påverkan: Detaljplanen styckar upp Skogsvretens fastighet och anger användning KCT för större delen av befintlig fastighet inklusive byggnaden. Detaljplanen möjliggör aktuellt slussprojekt. Ett parti av fastighetens södra del får användning T: *Slussområde* och ett parti i nordöst blir del av användning GATA. I direkt anslutning till befintlig fastighet anges ny gatusträckning som har sin början och slut i den befintliga Åkersbergsvägen. Del av ny gatusträckning avbryts för parti med användning T: *slussanläggning och kanal för sjöfart som får överbyggas med bro*. Merparten av Åkersbergsvägen och Olidevägens sträckning inom planområdet regleras ej, det vill säga medges rivning.

Effekt: Ny användning med slussområde möjliggör en modern transportindustriell miljö som påtagligt skiljer sig från befintlig miljö. Ett fullt genomförande av planen medför att befintligt naturområde tas i anspråk för slussled och att delar av den omgärdande skog som motiverat Skogsvretens placering i avskilt läge försvinner. Ny slussled hamnar nära Skogsvreten och med det tillhörande skyddsstängsel.

Det värdebärande funktionella sambandet som sträcker sig mellan tjänstemannabostäderna (Skogsvreten och Västergärdet) och Olidans kraftstation, och som förstärks av befintligt vägnät, får med tvärgående planlagd slussled ett avbrott som medför en försvagad läsbarhet av nämnt samband. Nytt vägnät och bro planläggs för att upprätthålla det funktionella sambandet. Omfattningen av effekten på det värdebärande funktionella sambandet beror på utformningen av området för ny slussled med bro samt förekomst och utformning av de anläggningar på land som medges inom användning T (verksamhetsanknuten bebyggelse inkluderat tillfartsvägar och parkeringsytor).

Den nya bebyggelse som detaljplanen medger med användning T: *slussområde* innebär måttligt negativ med risk för stor negativ effekt på det arkitektoniska sambandet mellan tjänstemannabostäderna Västergärdet och Skogsvreten, och läsbarheten av detta samband genom tjänstemannabostädernas nära geografiska placering. Omfattningen av effekten på det arkitektoniska sambandet beror på utformning av området för ny slussled med bro samt förekomst och utformning av de anläggningar som medges inom användning T (verksamhetsanknuten bebyggelse inkluderat tillfartsvägar och parkeringsytor).

Detaljplanen anger användning T: *slussområde* för hela planområdets sträckning mellan intagskanalen vid Bergkanalen och Göta Älv. Projektbeskrivningen redovisar dock en 140 meter lång mellanliggande kanalled för trafikområdet i direkt angränsning till Skogsvreten. Det medför att vattenytan i denna del kommer att ligga på en konstant nivå. Sektion visar att sluttningar mot blivande kanalen, där mark schaktas bort, återställs samt att inslag av den nya farledens väggar i betong och betongkajer blir mindre påtagligt vid kanalled jämfört slussled. Utformningen med kanalled i angränsning till Skogsvreten, enligt projektbeskrivningen, bedöms jämfört slussled ha en något mindre negativ effekt på Skogsvretens värdebärande egenskap med avskilt läge i naturmiljö.

Detaljplanen bedöms sammantaget medföra stor negativ effekt för Skogsvretens värdebärande avskilda placering i skogsmiljö samt måttligt negativ med risk för stor negativ effekt på läsbarheten av Skogsvretens arkitektoniska samband med Västergärdet. Ny väg med bro ersätter det vägnät som tydliggör det funktionella sambandet mellan Västergärdet, Skogsvreten och kraftstationen vilket medför att detaljplanen har liten negativ effekt i det avseendet.

De förändringar i topografin som ny slussled/kanalled medför i form av bortschaktning och igenfyllning av mark samt stabilitetshöjande åtgärder vid farled och vägsträckningar har måttligt negativ effekt för läsbarheten av Skogsvreten förindustriella funktion som odlingsmark.

Påverkan: Detaljplanen anger rivningsförbud för byggnaden samt skyddsbestämmelse q₃. Skyddsbestämmelsen anger att byggnadens exteriör ska bevaras i såväl form, material och detalj för att säkerställa byggnadens kulturhistoriska och arkitektoniska värden. Villa Skogsvreten regleras även med varsamhetsbestämmelser k₁, k₂, k₃ samt utökad bygglovsplikt för underhåll av exteriören. Varsamhetsbestämmelserna omfattar material och kulör vid ny taktäckning, samt material, proportioner, indelning och detalj på nya dörrar och fönster och att utformning av dessa byggnadsdelar överensstämmer med byggnadens ursprungliga karaktär.

Detaljplanen begränsar markens nyttjande genom prickmark endast i tomtgräns på Skogsvretens nya fastighet

Effekt: Ett rivningsförbud i detaljplan skyddar Skogsvretens stomme, vilket medför att detaljplanen stärker bevarandet av villans byggnadsvolym samt dess värdebärande geografiska läge nära Olidans kraftstation.

Skyddsbestämmelse q innebär att bevarade delar av Skogsvretens exteriör skyddas från att försvinna eller förvanskas vid framtida förvaltning och ändringar. Specificering avseende byggnadens form skyddar Skogsvreten mot förvanskande tillbyggnader. Skyddsbestämmelsens fokus på exteriör innebär att eventuellt förekommande värdebärande delar av villans interiör inte skyddas från att förvanskas eller tas bort vid framtida förvaltning och eventuella ändringar.

Varsamhetsbestämmelser reglerar att ändringar av villans taktäckning och byte av dess dörrar och fönster sker med utgångspunkt i byggnadens ursprungliga karaktär.

Utökad bygglovsplikt vid underhåll av exteriör säkerställer åtföljandet av skydds- och varsamhetsbestämmelser.

Sammantaget bedöms detaljplanens regleringar med rivningsförbud, skydds- och varsamhetsbestämmelser samt utökad bygglovsplikt för exteriört underhåll medföra positiv effekt för bevarandet av värdebärande egenskaper hos Skogsvretens placering och exteriör. Avsaknad av skyddsbestämmelse för interiören innebär risk för negativ effekt för interiörens kulturhistoriska värde vid framtida förvaltning och ändringar.

Västergärdet

Beskrivning: Bostäder, tidigare maskinistbostäder

Byggnadsår: 1908–1909

Adress: Västergärdet 2–11, Kanalöarna, Trollhättan

Värdebeskrivning

Västergärdet är del av den välplanerade och påkostade tjänstemannabebyggelsen som uppfördes parallellt med det stora kraftverksprojektet under tidigt 1900-tal. Byggnadernas samspelade gestaltning med en särpräglad arkitektur är sällsynt i kommunen.

Villorna på Västergärdet.

Klassificeringar

- Byggnaderna med omgivande trädgårdsmiljö utgör enskilt byggnadsminne.
- Byggnaderna är uttryck för riksintresse för kulturmiljövård
- Byggnaderna omfattas av Trollhättans kulturmiljöprogram

Översiktlig historik och nulägesbeskrivning

Strax söder om Olidans kraftstation ligger före detta personalbostäder för maskinister och maskinistbiträden uppförda av Kungliga Vattenfallsstyrelsen 1908–09. Det rör sig om fyra större och sex mindre bostadshus i två våningar, med ett hushåll på varje våningsplan. Byggnaderna

ligger relativt fritt grupperade i trädgårdsmiljö och har en samlad gestaltning som, likt Villa Skogsvreten, är influerad av dansk och tysk traditionalistisk villaarkitektur med inslag av både nationalromantik, jugend och tidig funktionalism. För ritningar stod arkitekt Svante Dyhlén på Vattenfalls byggnadskontor och som även ritade Skogsvreten och Olidan kraftstation.

Villorna karaktäriseras av branta takfall utan takutsprång och med frontespis med eller utan rundad spets, släta putsade fasader i vit kulör, mångspröjsade fönster i trä och höga socklar av tuktad kvadersten. Vardera hus har två entrétrappor och ingångar: boende på nedervåningen går in via den öppna verandan på framsidan medan den enklare ingången på gaveln leder till övervåningen.

Villorna är trots vissa förändringar välbevarade.

Värdebärande egenskaper, Västergärdet

- Trädgårdsmiljö i avskilt läge, omgärdad av skog.
- Det funktionella och geografiska sambandet med Olidans kraftstation och Skogsvreten.
- Den samspelta gestaltningen med Skogsvreten och hur hierarkin i tjänstemännens positioner är avläsbar i byggnadernas arkitektur och geografisk placering.
- Byggnadsvolym, brant takfall utan takutsprång, frontespis, naturstenssockel, släta putsade fasader i vit kulör, takavtäckning i tegel, fönstersättning och -indelning, dubbla entréer som visar på ursprunglig indelning i två bostäder.

Detaljplanen, påverkan och effekt

Planområdet omfattar ej Västergärdets byggnader, dock tas en mindre yta i norra delen av byggnadsminnets skyddsområde i anspråk.

Påverkan: Detaljplanen möjliggör aktuellt slussprojekt och anger användning *T: Slussområde för sjöfart* i direkt anslutning till och i ett mindre område överlappande med byggnadsminnets skyddsområde mot nordöst. I ett mindre parti anges prickad mark. Detaljplanen anger ny gatusträckning, som har sin början och slut i den befintliga Åkersbergsvägen. Del av ny gatusträckning avbryts för parti med användning *T: slussanläggning och kanal för sjöfart som får överbyggas med bro*. Merparten av Åkersbergsvägen och Olidevägens sträckning inom planområdet regleras ej, det vill säga medges rivning.

Effekt: Ny användning med slussområde möjliggör en transportindustriell miljö som påtagligt skiljer sig från befintlig miljö. Ett fullt genomförande av planen medför att befintligt naturområde tas i anspråk för slussled och att delar av den omgärdande skog som motiverat Västergärdets placering i avskilt läge försvinner. Ny slussled med tillhörande skyddstängsel hamnar nära bostadsområdet.

Det värdebärande funktionella sambandet som sträcker sig mellan tjänstemannabostäderna (Skogsvreten och Västergärdet) och Olidans kraftstation, och som förstärks av befintligt vägnät, får med tvärgående planlagd slussled ett avbrott som medför en försvagad läsbarhet av nämnt samband. Nytt vägnät och bro planläggs för att upprätthålla det funktionella sambandet. Omfattningen av effekten på det värdebärande funktionella sambandet beror på utformningen av området för ny slussled med bro samt förekomst och utformning av den verksamhetsanknutna bebyggelse på land som medges inom användning T (inkluderat tillfartsvägar och parkeringsytor).

Den nya bebyggelse som detaljplanen medger med användning T: slussområde innebär måttlig med risk för stor negativ effekt på läsbarheten av det arkitektoniska sambandet mellan tjänstemannabostäderna Västergärdet och Skogsvreten. Omfattningen av effekten på det arkitektoniska sambandet beror på utformning av området för ny slussled med bro samt förekomst och utformning av de anläggningar som medges inom användning T (verksamhetsanknuten bebyggelse inkluderat tillfartsvägar och parkeringsytor).

Detaljplanen anger användning *T: slussområde* för hela planområdets sträckning mellan intagskanalen vid Bergkanalen och Göta Älv. Projektbeskrivningen redovisar dock en 140 meter lång mellanliggande kanaldel för trafikområdet i direkt angränsning till Västergärdet. Det medför att vattenytan i denna del kommer att ligga på en konstant nivå. Sektion visar att sluttningar mot blivande kanalen återställs, där mark schaktas bort, samt att inslaget av farledens väggar i betong och betongkajer blir ett mindre påtagligt inslag vid kanalled jämfört slussled.

Utformningen med kanalled i angränsning till Västergärdet, enligt projektbeskrivningen, bedöms jämfört slussled, ha en något mindre negativ effekt på Västergärdets värdebärande egenskap med avskilt läge i naturmiljö.

Detaljplanen bedöms sammantaget medföra stor negativ effekt för Västergärdets värdebärande avskilda placering i skogsmiljö samt måttligt negativ med risk för stor negativ effekt på läsbarheten av Västergärdets arkitektoniska samband med Skogsvreten.

Ny väg med bro ersätter det vägnät som tydliggör det funktionella sambandet mellan Västergärdet, Skogsvreten och kraftstationen vilket medför att detaljplanen har liten negativ effekt i det avseendet.

Källförteckning

Trollhättans stad

Plankarta, Detaljplan för Olidan 5:16, 3:2 med flera Slussanläggning och farled. Utkast samrådshandling, augusti 2025

Trollhättans kulturmiljöprogram (1992)

Kulturhistorisk byggnadsinventering (2017)

Trafikverket

Bergkanalen Nya slussar och justerad farled, Underlag för yttrande – Statligt byggnadsminne, 2025-04-16, WSP

PM Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse - sammanfattning (2025), WSP

Nya slussar i Trollhätte kanal, kulturarvsanalys. Trollhättans kanal och slussar, Trollhättan (2023), WSP

Samrådsunderlag för tillståndsansökan för vattenverksamhet med mera, Projekt Slussar i Trollhätte kanal, anläggande av slussar med mera i Trollhättans stad, 2025-02-10. WSP

Slussar i Trollhätte kanal. Utredning av kulturhistoriskt värdefulla byggnader för flytt. Gården Olidan (Olidan 5:29) 2024-06-13, WSP

Slussar i Trollhätte kanal. Utredning av kulturhistoriskt värdefulla byggnader för flytt. Skogsvreten (Olidan 6:10) 2024-06-13, WSP

Slussar i Trollhätte kanal. Utredning av kulturhistoriskt värdefulla byggnader för flytt. Skuggan (Olidan 4:10) 2024-06-13, WSP

Slussar i Trollhätte kanal. Utredning av kulturhistoriskt värdefulla byggnader för flytt. Villa Nyckebo (Olidan 5:3) 2024-06-13, WSP

Sektioner av Bergkanal och ny slussled, tillhandahållna av Trafikverket 2025-04-01, WSP

Övriga

Skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet Trollhättans kanal- och slussområde, Åker 10:1 och Olidan 3:2, Trollhättans kommun, Västra Götalands län (2024-02-14)

Byggnadsminnesförklaring för det enskilda byggnadsminnet Västergärdet (1994-06-16)

Vårdprogram Trollhättans kanal- och slussområde (2023/24), Sjöfartsverket

Värdebeskrivning för riksintresse för kulturmiljövården i Västra Götalands län, Trollhättan P23, Beslutsdatum 1987-11-05, revideringsdatum 1996-08-27